

AVRUPA DAYANIŞMASININ İNŞASI: FİKİRLER, İLKELER VE İKİLEMLER *

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Kaan Renda

Hacettepe Üniversitesi
ORCID: [0000-0002-1170-4631](#)
ROR ID: [ror.org/04kwvgz42](#)

• • •

Öz

Bu makalenin temel sorunsalı AB içindeki dayanışma tartışmalarında ortaya konulan farklı görüşlerin tespit edilmesidir. Avrupa dayanışmasının fıkırsel olarak nasıl ortaya çıktığı, Avrupa Birliği'nin yaşadığı çoklu krizler sırasında dayanışmanın hangi ikilemler üzerinden tartışıldığı ve Avrupa normatif düzeninin şekillenmesinde dayanışmanın yeri soruları bu çalışmada cevaplanmaktadır. Bu çalışma, dayanışma söylemini ve pratiklerini etkileyen üç temel ikilem olduğunu iddia etmektedir. Bu üç temel ikilem: i) ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma, ii) gönüllülük-sorumluluk ve iii) kozmopolitan-komüniteran yaklaşımlar arasındaki çatışmaları içermektedir. Bu üç ikilemin uygulamadaki tezahürlerinin ortaya konulması için ampirik kısımda AB'nin dayanışma adına izlediği politikalar mülteciler ve COVID-19 krizlerinin karşılaştırılmalı bir analizi üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Avrupa bütünleşmesi, Çoklu kriz, Dayanışma, Egemenlik

The Construction of European Solidarity: Ideas, Principles and Dilemmas

Abstract

The main research objective of this article is to determine the different views put forward about solidarity within the EU. This study will answer the questions of how the idea of European solidarity emerged, through which dilemmas solidarity was discussed during the multiple crises experienced by the EU, and the role of solidarity in shaping the European normative order. This study argues that there are three fundamental dilemmas affecting the discourse and practices of solidarity. These three fundamental dilemmas include conflicts between: i) national sovereignty and supranational solidarity, ii) voluntarism and responsibility, and iii) cosmopolitan and communitarian approaches. In order to reveal the manifestations of these three dilemmas in practice, the empirical section will evaluate the policies pursued by the EU in the name of solidarity through a comparative analysis of the migrant crisis and the COVID-19 crisis.

Keywords: European Union, European integration, Polycrisis, Solidarity, Sovereignty

* Makale geliş tarihi / Received date: 07.02.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 25.09.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 12.11.2025

Yazar email: kaanrenda@gmail.com

Avrupa Dayanışmasının İnşası: Fikirler, İlkeler ve İkilemler

Giriş

Avrupa dayanışması, Avrupa bütünleşmesi için tarihsel bir fikirdir (Sangiovanni, 2013; 2015), ancak tanımı ‘özü itibariyle ihtilaflı’dır (Grimmel, 2021, s.243). Grimmel ve Giang (2017)’e göre dayanışma içi boş (*empty signifier*) bir kavramdır. Aslında dayanışma bütünleşmenin mayasında vardır ve bütünleşmeyi devletler arası salt bir iş birliğinden ayıran temel niteliklerden biridir. Avrupa Birliği’nin (AB) temellerini atan Robert Schuman’a göre dayanışma bütünleşmenin en önemli öğelerinden biridir (Schuman, 1950). Dayanışma tarihsel bir olgu olmasının dışında, Lizbon Antlaşması sonrasında AB özelinde krizlerle mücadele yöntemi ve birlik içi bütünleşmeyi derinleştirici bir değer ve AB hukuku içinde bir ilke olarak görülmektedir (Garben, 2025, ss.768-769; Kotzur, 2017; Ross, 2010). Saracino’ya göre dayanışma AB için bir olmazsa olmaz (*sine qua non*) şarttır ki “dayanışma olmadan AB var olma sebebini (*raison d’être*) koruyamaz” (2024, s.1108). Dayanışma, bir değer olarak insan onuru, özgürlük ve eşitliğin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Garben, 2025, s.751).

AB içinde ve dışında yaşanan ekonomik, siyasal ve askerî krizlerin AB bütünleşmesine ciddi etkileri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu krizler Avrupa dayanışmasına olan ihtiyacı belirgin hale getirmiştir. Avrupa Borç kriziyle başlayan süreçte, göçmenler, yükselen yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, COVID-19 salgını ve son olarak Ukrayna-Rusya ve Hamas-İsrail savaşlarından dolayı ortaya çıkan bir çok farklı krizle AB mücadele etmek zorunda kalmıştır. Jean Monnet, AB’nin krizlerle mücadele ederek şekilleneceğini dile getirmiştir, ancak son yaşanan krizler Avrupa bütünleşmesi fikrinin içeriğinin ve kapsamının tartışılmasına yol açmış ve bu yüzden krizlerin Avrupa bütünleşmesi için bir fırsat değil “lanet” olduğu düşüncesi yayılmaya başlamıştır (Ferrera vd., 2024, s.708). Özellikle Avrupa şüpheci olanlar, AB’nin politikalarını krizlerin sebebi olarak değerlendirmektedirler. Öte yandan, AB’nin krizlere müdahalesinin yetersizliğinin asıl sorun olduğunu vurgulayanlar da bulunmaktadır (Rhinard, 2019, s.628). Farklı krizler AB’nin meşruiyetinin ve varoluşunun normatif

temellerinin sorgulanmasına ve Avrupalılık kimliğine olan desteğin zayıflamasına sebep olma potansiyeline sahiptir (Kyriazi vd., 2023, s.536). Bu süreçte dayanışmanın yetersizliği ve üyeler arası külfet paylaşımı eleştiri konusu olmasına rağmen (Katsanidou vd., 2022; Reinl, 2022), AB içinde dayanışma fikri “daha çok Avrupa” (European Central Bank, 2012) ve Avrupa projesinin geleceğini korumak (European Commission, 2015a) adına sıklıkla vurgulanmıştır. Avrupa içindeki dayanışma tartışmaları Avrupa bütünleşmesinin hem eylem hem de normatif düzlemde korunması için salt iş birliğinin ötesine geçerek üye devletlerin karşılıklı yükümlülüklerine (Sangiovanni, 2013) atıf yapmaktadır. Sonuç olarak, dayanışma üzerine yapılan tartışmalar AB’nin sadece siyasal yapısının değil hem normatif hem de sosyo-ekonomik düzeninin temellerinde ne olduğu ve bunun nasıl idame ettirilmesi gerektiği sorusuna yanıt aramaktadır.

Bu çalışmanın amacı tarihsel bir olgu olan ve temel hukuki bir ilke olarak kabul edilen dayanışma kavramının AB özelinde bir değer ve anlayış olarak tarihsel süreçte nasıl şekillendiğini ve bir ilke ve hukuki araç olarak kriz dönemlerinde nasıl kullanıldığını incelemektedir. Bu inceleme dayanışmanın Avrupa bütünleşme tarihi içindeki yeri ve gelişimi, bütünleşme teorileriyle ilişkisi, dayanışmaya yüklenen anlamlar ve kriz dönemindeki uygulamalar üzerinden yapılacaktır. Kriz dönemlerinde dayanışmaya olan ihtiyaç artmasına rağmen dayanışma üzerine yapılan tartışmaların azalmadığı aksine dayanışmanın farklı ikilemler üzerinden yeniden inşa edildiğini ve bunun da uygulamalara yansımaları iddia etmek mümkündür. Bu çalışma da tarihsel bir olgu ve değer olarak kabul gören dayanışmanın yeniden inşa sürecine etki eden ikilemleri mülteci ve COVID-19 krizleri üzerinden ampirik olarak çözümlemeyi hedeflemektedir.

Mülteci krizi ve COVID-19 salgınının vaka çalışması olarak seçilmesinin temel sebebi iki krizin de Avrupa dayanışması açısından zengin ampirik içeriğe sahip olmasıdır. İki kriz de dışarıda yaşanan sorunlardan kaynaklanmıştır ve doğurduğu sosyo-ekonomik sonuçlar en temel benzerlikleridir. Her iki sorunla mücadele sınır kontrollerini beraberinde getirmiş ve sosyal ve ekonomik hayata müdahaleyi gerekli kılmıştır (Ferrera vd., 2024, s.719; Freudlsperger vd., 2024). Sınır kontrolü, kamu sağlığı ve sosyal, ekonomik ve bölgesel eşitsizlikler üzerine antlaşmalar çerçevesinde AB’nin üye devletlerle paylaştığı yetkileri ve üyeler arası eş güdüm sağlama ve üyelere destek olma sorumlulukları bulunmaktadır. Üye devletlerin de AB nezdinde sorumluluklarını yerine getirmeleri ve AB değerlerini korumaları gerekmektedir. Buna rağmen üye devletlerin ilk tepkisi iş birliği yerine kendi çıkarlarını koruyacak şekilde hareket etmek olmuştur (Oana vd., 2023, s.422). Son olarak, her iki krizde de AB’nin ulusüstü yetki ve

kabiliyetleri hızlı müdahale için sınırlı kalmış ve üye devletlerin kabiliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur (Bojar & Kriesi, 2023, s.431).

İki krizin farklılıkları da ampirik analiz açısından önemli hususlara ışık tutmaktadır. İlk olarak, mülteci krizi her üye devleti aynı düzeyde ilgilendirmemiştir. Mültecilerin ilk varış noktası olan ülkeler ile diğer üye ülkelerin krizden etkilenme dereceleri farklıdır. Kimlik üzerinden mültecilere karşı oluşturulan ön yargılar iç politikada gösterilen tepkinin biz-öteki ayrımı üzerinden siyasallaşmasına sebep olmuştur. Bu siyasallaşmanın Avrupa dayanışmasına etkisi olumsuz olmuştur. Mülteci krizinin öznesi üçüncü ülkelerden illegal yollarla Avrupa'ya girmeye çalışanlarken, COVID-19 salgını doğrudan AB vatandaşlarını dayanışmanın öznesi kılmıştır. Öte yandan, her ne kadar bazı ülkeler daha fazla etkilenmiş olsalar da, COVID-19 salgını her üye ülkeyi etkileyebilme potansiyeline sahip bir krizdir (Bojar & Kriesi, 2023, s.428). COVID-19 salgını hakkında fazla bilgiye sahip olunmaması, üye devletlerin ne yapacaklarını net olarak bilmemeleri de bu krizi kendine özgü bir kriz yapmış ve sonuç olarak tüm üye devletler arası samimi iş birliğini zorunlu kılmıştır (Jones vd., 2021, s.1526).

Çalışmanın ilk bölümünde bütünleşme teorileri bağlamında dayanışmanın ne ifade ettiği tespit edilecektir. Daha sonra dayanışma kavramının tanımı ve AB özelinde yapılan tartışmalara ikincil kaynaklar üzerinden değinilecektir. Ardından, Avrupa bütünleşmesi içinde dayanışma fikrinin tarihsel gelişimi ve Lizbon Antlaşması'yla birlikte kurumsallaşması değerlendirilecektir. Bir sonraki bölümde AB içinde dayanışma konusundaki görüş farklılıkların ortaya çıkardığı üç ikilem birincil kaynaklar üzerinde açıklanacaktır. Son olarak ampirik bölümde bu üç ikilemin mülteci ve COVID-19 krizleri sırasındaki tezahürleri incelenecektir. Bu sayede teorik ve kavramsal tartışmalar ve tarihsel süreç içinde dayanışmanın evrimi üzerine ortaya konan çerçevenin içi iki farklı vaka çalışması üzerinden ampirik olarak doldurulacaktır.

1. Avrupa Bütünleşme Teorileri ve Dayanışma İkilemleri

Avrupa bütünleşmesini açıklamak için ortaya konulan teorilerin başlıcaları işlevselcilik-yeni işlevselcilik-post-işlevselcilik, hükümetlerarasıcılık-liberal hükümetlerarasıcılık-yeni hükümetlerarasıcılık ve sosyal inşacıdır. Avrupa bütünleşmesini açıklayan bu teorilerin doğrudan Avrupa dayanışması hakkında ürettikleri argümanların eksikliği bu teorilerin dayanışmayı nasıl yorumladıklarını ortaya çıkarmamızı zorlaştırmaktadır. Buna rağmen bu

çalışmada ortaya koyduğumuz ikilemlerin teorik çerçevesini çizmek için bu teorilerin genel argümanları dayanışma bağlamında kısaca değerlendirilecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa çapında federalist yaklaşımların hiyerarşik şekilde oluşturulacak ulusüstü kurumların vasıtası ve zorlamasıyla kabul edilecek iş birliği anlayışının tersine Mitrany ile ortaya çıkan işlevselcilik geleneği ekonomik karşılıklı bağımlılığın yarattığı yapısal problemlerin sonucu olan işlevleri ve bu işlevler üzerine inşa edilen teknokratik uluslararası örgütleri savunmaktadır (Mitrany, 1948, s.358). Mitrany'ye göre uluslararası örgütler pragmatik yaklaşıma sahip olacak ve siyaset üstü hareket edeceklerdir. Bu açıdan bakıldığında dayanışmanın yapısal, ideolojik ve kimliksel değil, işlevsel ve pragmatik olduğu söylenebilir. Neticede, dayanışma, herkesin çıkarına olan işlevin yerine getirilmesi için ve bu işlevin gerektirdiği düzeyde olacaktır.

Mitrany'den esinlenerek Avrupa Ekonomik Topluluklarına uyarlanan ve yeni-işlevselcilik olarak adlandırılan teori özünde modern devletlerin üstlendiği işlevleri yerine getirebilmek için diğer devletlerle iş birliğinin ötesinde bütünleşerek çoğulcu toplumlardaki çıkar gruplarının çıkarlarını korumak adına ulusüstü teknokratik yapılara egemenliklerinin bir kısmını devretmelerini öngörmektedir (Haas, 2004). Bu egemenlik devri sayesinde üye devletler salt iş birliğinin ötesine geçecekler ve zaman içinde ulusüstü kurumlarla çıkar gruplarının ilişkisinde araçsal kaygılar yerini ulusüstü kurumlara olan sadakate bırakacaktır. Bu sayede karşılıklı dayanışma düzleminde bütünleşmenin devam etmesi amacıyla ulusüstü karar alıcılar ön plana çıkacak ve ulusüstü çıkarlar çerçevesinde kararlar alacaklardır. Bu da bütünleşmenin sürekliliğini ve siyasi amaçlar doğrultusunda derinleşmesini sağlayacaktır. Yeni işlevselcilik teorisi sadakat transferi ve iş birliğinin farklı alanlara yayılması üzerine kurgulanan Avrupa bütünleşmesini sosyal refah devleti için bir gereklilik olarak değerlendirmekte ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan çoğulcu demokratik toplumların refah düzeyinin hızla artmasındaki siyasal faktör olarak görmektedir (Haas, 2004, s.xvii, xx).

Yeni-işlevselcilik teorisinin temelinde benzer çıkarlara sahip grupların birbiriyle ve Avrupa Birliği'nin ulusüstü kurumlarıyla dayanışma içinde oluşturdukları seçkinler düzeyindeki dayanışmanın bütünleşmenin itici gücü olduğu argümanı yatmaktadır. Toplumsal uyum (*social cohesion*), çıkar grupları veya seçkinler düzeyinde sağlanırken halklar denklemin dışında kalmıştır. Bu seçkinler dayanışmaya karşı halkın tepkisi ancak 1990'larla birlikte AB'nin siyasallaşmasıyla etkisini göstermeye başlamıştır. İşlevselcilik ekolünden gelen Post-işlevselcilik, kamuoyunun etkisinin arttığı bir dönemde ortaya atılmıştır. Avrupa bütünleşmesinde yaşanan sorunları AB'nin siyasallaşması ve Avrupa şüpheciliğine vurgu yaparak yorumlamış ve hem bütünleşme hem de çözülme (*disintegration*) olgularını açıklamaya çalışmıştır. Post-işlevselcilik teorisine

göre AB'nin yapısı ve politikalarının iç politikada siyasal tartışmaların odağı haline gelmesi sonucunda kuruluş döneminde var olduğu düşünülen müsamahakâr uzlaşısı (*permissive consensus*) yerini kısıtlayıcı uzlaşmazlık (*constraining dissensus*) ortamına bırakmıştır (Hooghe & Marks, 2009, s.5). Sonuç olarak, AB'nin seçkinler arası toplumsal uyumun yerine daha geniş tabanlı bir toplumsal uyum zeminine geçerek oluşturacağı kimlik siyasetinin önemi teorik olarak ortaya konmuştur. Ulusal kimliğin bir sonucu olarak ulusal düzeyde daha fazla dayanışmaya ihtiyaç olduğu vurgusu ister istemez ulusüstü kurumlarla dayanışmaya veya farklı çıkar gruplarının ulusötesi dayanışmasına engel olabilmekte hatta çözülmeye giden yolun taşlarını döşemektedir. Neticede, bu teoriye göre Avrupa dayanışması ekonomik bağımlılığın doğurduğu problemlerin çözümü için kolektif harekete olan ihtiyacı savunan ulusüstü seçkinler ve ile kimlik siyaseti ve ulusal dayanışmayı ön plana çıkaran sıradan vatandaşların dayanışma algısı ve bütünleşmeye verdikleri destek arasında şekillenmektedir.

Avrupa bütünleşmesini açıklayan bir diğer teoriler dizisi ise devlet düzeyindeki ulusal çıkarlara vurgu yapan hükümetlerarasıcılık ve onun türevleridir. Askerî çıkarlar ve uluslararası konjonktürün etkisine vurgu yapan Hoffmann (1966) ekolünden gelen liberal hükümetlerarasıcılık devletlerin birbiriyle müzakere ettikleri çıkarların içerideki farklı baskı gruplarının tercihlerinin bir yansıması olduğunu savunmaktadır (Moravcsik, 1998). Üye devletler bütünleşme politikasında son söze sahiplerken tercihleri ise hem uluslararası hem de ulusal düzeydeki çıkar mücadelesiyle şekillenmektedir. Bu yüzden liberal uluslararasılığa göre bütünleşme üye devletlerin en küçük ortak paydada buluşmaları sayesinde devam etmektedir. Bu sava dayanarak dayanışma için şunu iddia etmek mümkündür: Dayanışma ancak en küçük ortak paydadaki uzlaşının gerektirdiği ve devletlerin egemenliğine zarar vermeyecek şekilde gerçekleşir. Başka deyişle dayanışma sadece ve sadece devletlerin çıkarlarına uygun olduğu sürece ve mütekabiliyet ölçüsünde var olmaktadır.

Hükümetlerarasıcılık ekolünden çıkan bir diğer teori yeni hükümetlerarasıcılık teorisidir (Bickerton vd., 2015). Bu teori ise ulusüstü düzeyde çözümlere olan ihtiyaç artmasına rağmen devletlerarası karar alma süreçlerinin ön plana çıktığı, “bütünleşme çelişkisi” (*integration paradox*) olarak da bilinen varsayıma dayanmaktadır (Bickerton vd., 2015, s.705). Bu teoriye göre üye devletlerin daha çok söz sahibi olduğu ancak birbirleriyle iletişim halinde oldukları ve sürekli görüş alışverişinde bulundukları bir bütünleşme dinamiği vardır. Bu dinamik üye devletler ile ulusüstü kurumların eş güdümlü çalışmasını ve en küçük ortak paydadan farklı uzlaşılar ortaya çıkarmalarını sağlamaktadır. Hükümetlerarasıcılık ekolüne bağlı teorilerin ulusal egemenliklere ve gönüllülüğe vurgu yapması, dayanışma söz konusu olduğunda

çıkar ve egemenlik yanlısı bir bakışı temsil etmektedir. Neticede, üye devletlerin bireysel çıkarları izin verdiği kadarıyla dayanışma gerçekleşecektir.

Avrupa bütünleşmesini kimlik ve aidiyet oluşumu üzerinden açıklamaya çalışan sosyal inşacılık teorisi kimlik inşasına ve sosyal normların, değerlerin ve kuralların üye devletler tarafından sosyalleşme yoluyla içselleştirilmesine vurgu yapmaktadır (Christiansen vd., 2001). Üye devletler sosyalleşmenin sonucu olarak Avrupa kimliğiyle özdeşleşecek, Avrupa değerlerini benimseyecek ve Avrupa normlarına uyum gösterecektir (Checkel, 2001). Dayanışma da Avrupa kimliğinin bir parçası, Avrupa Birliği'ni oluşturan değerlerden biri ve Avrupa hukukunun bir ilkesidir. Avrupalı olarak hissetmek bireysel düzeydeki duygudaşlıkla birlikte ortak normlar çerçevesinde sorumluluk üstlenerek hareket etmeyi de içermektedir. Bu sayede grupla birlikte kolektif hareket edilebileceği gibi bireysel çıkarlar yerini grup çıkarlarına bırakacaktır. Sosyalleşme, sonuç olarak, dayanışmanın salt bireysel çıkar temelinde değil grup çıkarları temelinde oluşmasını sağlayacaktır. Sosyal inşacılık teorisi açısından bakıldığında Avrupa dayanışması çıkar temelli değil aidiyet temellidir ve ulusüstü değerlere olan aidiyet artıka üye devletler ve ulusüstü Avrupa dayanışması da artacaktır. Bu yüzden Birlik aidiyetiyle özdeşleşen üye devletlerin ve daha kozmopolitan bir aidiyete sahip vatandaşların Avrupa dayanışmasını her düzeyde destekleyecekleri savlanabilir. Neticede, Avrupalı aidiyeti yayıldıkça ve içselleştirildikçe Avrupa içi dayanışma da sadece söylem düzeyinde değil pratikte de artacaktır.

Yukarıdaki teorik tartışmalara atfen bu çalışmada üç temel ikilem üzerinden mülteci krizi ve COVID-19 salgını sırasındaki dayanışma üzerine analiz yapılacaktır: Ulusüstücülük ve hükümetlerarasıcılık teorileri arasındaki tartışmanın bir yansıması olarak i) ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma ikilemi; bireysel çıkarlar ve aidiyete dayalı değerler arasındaki ayrımın bir yansıması olarak ii) gönüllülük-sorumluluk ikilemi ve bölgesel çaplı ve pragmatik bütünleşme anlayışıyla evrensel ve normatif bütünleşme anlayışı arasındaki tartışmanın sonucu olarak iii) kozmopolitan-komüniteryan dayanışma ikilemi.

2. Avrupa Dayanışması Üzerine Kısa Bir Literatür İncelemesi

Avrupa dayanışmasını odağına alan çalışmalar iki grupta toplanabilir. İlk grupta dayanışmanın siyasal niteliği ve hangi amaçla kullanıldığı (Bayertz, 1999), refah devleti ve sosyal adalet kavramları üzerinden tarihsel gelişimi (Baldwin, 1990; Stjernø, 2005) irdelenmiştir. Bu çalışmalar, dayanışmayı daha çok Avrupa'da refah devletinin evrimiyle ilişkilendirmişlerdir. Yakın dönemde

Avrupa dayanışması üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı ise dayanışmanın normatif ve moral içeriğini sorgulamıştır (Habermas, 2013; Grimmel, 2021; Sangiovanni, 2013). Avrupa finansal krizle mücadele ederken Avrupa'nın geleceği ve dayanışma üzerine fikirlerini paylaşan Habermas (2013) AB'de kriz yönetiminin "pragmatik politikacılar" tarafından günü kurtarmak amacıyla gerçekleştirildiğine dikkati çekmiştir. Habermas'a göre dayanışma ahlaki emirler ile hukuki sorumlulukların arasında bir yerdedir ve Avrupa dayanışmasını besleyen asıl etkenler uzun vadeli çıkarlar ve karşılılık ilkesi üzerine inşa edilmiş üye devletlerin "paylaştığı siyasi bir perspektiften ortaya çıkan ortaklaşa gayretlerdir" (Habermas, 2013). AB'nin finansal kriz ve göçmen sorunuyla mücadele için geliştirdiği politikaları inceleyen Grimmel (2021, ss.256-257) ise Avrupa bütünleşme sürecinin "çıkar paradigması" üzerine inşa edildiğini ve bu yüzden üye devletlerin önceliklerinin "kar-zarar analizi" yaparak kendi çıkarlarını maksimize etmek olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan birtakım yazarlar ise Avrupa dayanışmasını açıklarken çok seviyeli bir yaklaşım benimsemişler ve bu sayede farklı biçimlerde dayanışmanın olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Sangiovanni'nin (2013, s.217) kavramsallaştırmasına göre Avrupa genelindeki dayanışma öncelikle her bir üye devletin kendi toplumu için sağlamaya çalıştığı ulusal dayanışma olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal dayanışma özellikle toplum içindeki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesini hedeflemektedir. AB üye devletlerinin birbirlerine olan sorumluluklarını vurgulayan üye devletlerin birbirleriyle dayanışması ise AB üyesi olmanın getirdiği bir yükümlülük olarak öncelikle üye devletlerin samimi iş birliğini (*sincere cooperation*) ifade etmektedir (Küçük, 2023, s.1). Örneğin, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 222. maddesiyle kabul edilen dayanışma hükmü (*solidarity clause*) AB üyesi devletlerin terör saldırısı, doğal veya insan kaynaklı felaketlere maruz kalan üye devlete yardım etmelerini öngörmektedir. AB üye devlet vatandaşlarının diğer AB üyelerinin vatandaşlarına destek olmaları ise ulus-ötesi (*transnational*) dayanışma olarak sınıflandırılmaktadır (Sangiovanni, 2013). Ulus-ötesi dayanışmanın en bariz örneği ise Avrupa Dayanışma Programı (*European Solidarity Corps*) üzerinden sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük projeleri ve gençlik programları gerçekleştirilmesidir.

Knodt ve Tews (2017, ss.50-52) ise Avrupa dayanışmasının dört formundan bahsetmektedir. Yazarlara göre Avrupa bütünleşme süreci hükümetlerarası (*intergovernmental*) dayanışmayı sağlayarak üye devletler arası ekonomik kalkınmayı, yeniden bölüşümü ve iş birliğini ön plana çıkardığı için Avrupa'daki ulus-devlet ve refah devleti anlayışı ile uyumludur. Üye devletler mülteci krizinde yeniden yerleştirme programında yer alarak ve COVID-19 krizinde tıbbi yardımlar sağlayarak birbirlerine destek olmuşlardır. Bunun yanı

sıra Avrupa dayanışması çıkarları benzer olan grupların oluşturduğu sosyal bir hareket olarak ulusötesi dayanışmayı (*transnational solidarity*) da destekler niteliktedir. AB'nin kuruluşundan itibaren geçirdiği süreçler sonucunda ortaya çıkan kurumların ulusal düzey yerine ulusüstü düzeyde dayanışmayı (*supranational solidarity*) hayata geçirmeye çalıştıklarını söylemek de yanlış olmayacaktır. Ulusüstü dayanışmanın odağında AB'nin ulusüstü kurumlarının dayanışma adına aldıkları kararlar ve izledikleri politikalar yer almaktadır. Örneğin, ulusüstü bir kurum olan Avrupa Merkez Bankasının Avro bölgesi krizinde ve COVID-19 salgın döneminde izlediği finans politikaları ve kabul edilen Kurtarma ve Dirençlilik Mekanizması (*Recovery and Resilience Facility*) ulusüstü dayanışmanın ortaya çıkardığı politikalarlardır. Son olarak, zaman içinde AB uluslararası bir aktör olmak adına daha aktif şekilde politikalar üretmeye başlayınca üçüncü ülkelerle dayanışma (*international solidarity*) vurgusu normatif güç Avrupa kavramı üzerinden daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Üçüncü ülkelerle dayanışma anlayışı öncelikle doğal afetler veya insan eliyle gerçekleşen sorunlar sırasında gösterilen insani dayanışmayı ifade etmektedir. AB, insani yardım 2025 yılı içinde 1.9 milyar Avroluk insani yardımın 545 milyonluk kısmını Sahra altı ülkelere yapmıştır (European Commission, t.y.-a). Buna ek olarak, kriz dönemlerinin dışında sürekli şekilde üçüncü ülkelere insan hakları ve sivil toplumun geliştirilmesine AB tarafından verilen destek de uluslararası dayanışmanın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Avrupa dayanışması üzerine yapılan ikinci grup çalışmalar ise daha çok krizlerin yarattığı ortam içinde krizlerle mücadelede ortaya çıkan dayanışma fikri ve pratiklerine odaklanmaktadır (Ciornei & Ross, 2021; Grimm & Giang, 2017; Kommer, 2018; Koos, 2019). 2007 yılında başlayan Küresel Finans kriziyle birlikte Avrupa çoklu krizlerin (*polycrisis*) yaşandığı bir döneme girmiştir. Finansal krizle başlayan ekonomik sorunlar Avrupa'da kendini borç krizi olarak göstermiş ve üye devletler arasında borç krizinden muzdarip olanlarla, onlara yardım edip etmemek konusunda tereddüt eden üyeler arasında dayanışma polemiklerini ortaya çıkarmıştır (Miró, 2021; Neergaard, 2020; Schelkle, 2017).

Bu çoklu krizler döneminde AB sosyal ve siyasal krizlerle de karşı karşıya kalmıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan yasadışı yollarla Avrupa'ya göç edenlerin yarattığı toplumsal kriz ile birlikte hem sınır güvenliği hem göçmenlerin Avrupa ülkelerinde barınmaları konuları Avrupa'da yabancı düşmanlığını körüklemiş ve AB-karşıtı olan grupların seslerini yükseltmelerine sebep olmuştur (bkz. Tazzioli & Walters, 2019; Wallaschek, 2020). Bir diğer kriz ise İngiltere'nin üyelikten ayrılmasıyla oluşan AB'nin geleceği hakkındaki krizdir. Brexit krizi olarak da bilinen bu krizin yarattığı sorunlardan bir tanesi

başka üye devletlerin de iç politikalarında AB'den ayrılma tartışmalarının ivme kazanmış olmasıdır ve bu yüzden AB'nin geleceğine dair kuşkular artmıştır.

Birleşik Krallığın 2020'nin ilk ayında çıkış antlaşmasını yürürlüğe koymasıyla aynı zamana denk gelen COVID-19 salgını Avrupa dayanışmasını daha ciddi şekilde test etmiştir. Salgın sırasında AB içinde yaşanan eş güdüm sorunu ve salgının ilk aylarında her üye devletin kendi imkânlarıyla salgınla mücadele etmek zorunda kalması da AB açısından hem toplumsal hem de idari krize sebep olmuştur. Bu salgın sırasında AB'nin acil durumlarda yetersiz ve etkisiz kalan müdahalesi Avrupa dayanışması üzerine ciddi tartışmaların yapılmasına neden olmuştur (Katsanidou vd., 2022; Ocak & Erhan, 2021; Oğurlu, 2022; Uygun, 2021). Ferrara ve diğerlerinin çalışmasına göre (2023) Brexit ve Avro bölgesi krizinde AB geçer not alamamışken, COVID-19 ile mücadelede ilk başlardaki yalpalamasına rağmen dayanışmacı politikalar AB tarafından hayata geçirilmiştir. Son olarak ise jeopolitik gelişmeler, bunların yarattığı sorunlara karşı AB'nin ortak bir politika dahilinde hareket etmesinin önemini yeniden vurgulamıştır. Ukrayna-Rusya savaşı ve Filistin-İsrail savaşı AB içinde üçüncü ülkelerle dayanışma konusunu güvenlik ve savunma adına ön plana çıkarmıştır. Ukrayna-Rusya savaşı sırasında AB'nin Rusya'ya karşı ortak bir tavır alarak politikalar geliştirmesi Avrupa dayanışmasının coğrafi olarak komşu ülkeleri kapsayabileceğinin en bariz örneği olmuştur. Filistin-İsrail savaşında ise AB ikircikli bir politika gütmüş, savaş sonucunda ortaya çıkan insani krizi gidermek için çabalar göstermiş olsa da Ukrayna savaşındaki gibi ortak bir politika ve kapsamlı bir dayanışma ortaya koyamamıştır.

Avrupa dayanışması tartışmalarına, yukarıda bahsedilen çalışmalara ek olarak eleştirel bir bakış açısıyla da katılanlar mevcuttur. Avrupa şüpheçileri tarafından Avrupa dayanışması, fikri özü, yüklenilen külfet ve sonuçları üzerinden eleştirilmektedir. Avrupa içinde oluşturulan dayanışmanın ulusal çıkarları önceleyerek yapılması gerektiğini savunanlar ile kriz anlarında Avrupa dayanışmasının pratik manada yetersiz kaldığını, yüklenilen külfet ile sonuçların uyumsuz olduğunu ileri sürenler olmak üzere iki grup eleştiriden bahsedilebilir (Baute vd., 2019; Ciornei & Recchi, 2017). Bu bağlamda, şunu da belirtmek gerekir ki fikirsel olarak ulusüstü dayanışma savunulsa bile Reinl'in 2022 tarihli çalışmasında ortaya koyduğu gibi dayanışmacı eylemlerin külfetini paylaşmak konusunda üye devletlerin vatandaşları da tereddüt etmektedirler. Sonuç olarak, AB'de bütünleşmeci bir dayanışma kurumsallaşıyor olsa da Avrupa dayanışması kavramsal ve pratik olarak AB kurumları, Avrupalı politikacılar ve Avrupa vatandaşları tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

Bir sonraki bölümde dayanışma fikrinin AB özelindeki tarihsel gelişimi ve kurumsallaşması üzerine bir tahlil ortaya konulacaktır. Bu analiz dayanışma

söyleminin barındırdığı ikilemleri tarihsel bir çerçeveye yerleştirerek ikilemlerin evrimini anlamamıza yardımcı olacaktır.

3. Avrupa Dayanışması Fikrinin Tarihsel Gelişimi ve Kurumsallaşması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa bütünleşme süreci ekonomik bir girişim olarak başladığında amacı sadece Batı Avrupa ülkeleri arasında iş birliğini geliştirmek değildi, Soğuk Savaş dünyasında ekonomik ve siyasi krizlere karşı durabilmek adına üye devletler arası dayanışmayı da sağlayabilmektir. Schuman deklarasyonuna (1950) göre “Avrupa bir anda ya da tek bir plana göre inşa edilmeyecektir. Öncelikle fiili bir dayanışma yaratacak somut başarılarla inşa edilecektir.” Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurucu metni olan 1951 Paris Antlaşması'nda “Avrupa'nın her şeyden önce ancak gerçek bir dayanışma yaratacak pratik başarılarla ve ekonomik kalkınma için ortak temellerin kurulmasıyla inşa edilebileceği” (Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, 1951) ifade edilmiştir. Avrupa bütünleşmesinin ilk yıllarında dayanışma inşa edilmesi veya yaratılması gereken bütünleşme hedeflerinden biri olarak ifade edilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek adına antlaşmalarla koyulan kurallar ve oluşturulan kurumların işlerlik kazanması, üye devletlerce riayet edilmesi ve saygı duyulması aşılması gereken ilk aşamayıdır. Avrupa bütünleşmesi için atılan adımların Avrupa içinde dayanışmayı artırması ve bu sayede bütünleşmenin sağlam zeminler üzerine oturtulması öngörülmüştü.

Leo Tindemans 1975 tarihli “Avrupa Birliği” başlıklı raporunda dayanışma kavramına azımsanmayacak şekilde önemli atfetmiştir. Rapor, Batı Avrupa'nın ekonomik ve siyasi krizlerle mücadele ettiği bir dönemde Avrupa bütünleşmesinin geleceği hakkında öneriler sunmak için yazılmıştır. Rapora göre Avrupa'da yeni bir toplumun oluşturulmasının temelinde dayanışmacı ve insani saiklere sahip daha demokratik bir Avrupa fikri olmalıdır (1975, s.12). Raporun enerji, bölgesel ve sosyal politikalarla ilgili bölümlerinde de dayanışma kavramına birlikte hareket etme ve sosyal eşitsizlikleri gidermek bağlamında değinilmiştir (Tindemans, 1975, ss.23-25). Raporda “vatandaşın Avrupası” başlığı altında dayanışmanın daha belirgin hale gelmesi için sıralanan öneriler arasında vatandaşların serbest dolaşımı, sağlık, eğitim ve medya alanında iş birliği hatta bütünleşmenin gerçekleştirilmesi bulunmaktadır (Tindemans, 1975, ss.27-28). Rapor, Avrupa vatandaşlarının hayatlarına doğrudan etki eden pratikler ve politikalar sayesinde Avrupa Topluluklarının daha dayanışmacı ve demokratik olmasının gerekliliğini savunmuştur.

1970'lerin kriz ortamının ortaya çıkardığı sosyal adalet, toplumsal dayanışma ve sosyal refah vurgusu 1980'lerle birlikte antlaşma metinlerinde daha fazla yer bulmaya ve tedricî olarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Dayanışma kavramına 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi'nde "ortak çıkarlarını ve bağımsızlığını daha etkili bir şekilde korumak için Avrupa'nın giderek daha fazla tek ses olarak konuşmayı hedeflemesi ve tutarlılık ve dayanışma içinde hareket etmesi" (Single European Act, 1987, s.2) noktasındaki sorumluluğa atfen değinilmişken, 1992 tarihli Avrupa Birliği Antlaşması'nın (Maastricht Antlaşması) dibacesinde üye devletler ve "halkları arasında dayanışmanın derinleştirilmesi", Topluluğun görevlerinden biri olarak "üye devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünlükle dayanışmanın iyileştirilmesi" vurgulanmıştır (European Union, 1992, s.1, 58). Ayrıca, aynı antlaşmada ortak dış ve güvenlik politikası kapsamında ise "Üye Devletler Birliğin dış ve güvenlik politikasını karşılıklı sadakat ve dayanışma anlayışı içinde aktif bir biçimde ve kayıtsız desteklerler" şeklinde yer verilmiştir (Baydarol, 2007, s.118).

Daha sonraki metinlerde dayanışmanın bir AB değeri olduğu insan onuru, özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlerin yanında Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın dibacesinde de vurgulanmıştır (European Union, 2016). Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da, müstakil bir başlık altında ve dayanışma ilkesi (*principle of solidarity*) merkeze çekilerek kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın ikinci ve üçüncü maddelerinde dayanışma hem Avrupa Birliği üye devletleri arasında, hem farklı cinsiyetler ve farklı nesiller arasında, hem de Avrupa Birliği dışındaki ülkelerle ilişkilerinde ön plana çıkarılması gereken bir değer olarak göze çarpmaktadır. Buna göre, 2. maddede Birliğin "üye devletler arasında ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum ve dayanışmayı teşvik edeceği" ifade olunmakta, ortak dış ve güvenlik politikası başlığı altında "Birlik, dışarıya yönelik eylemlerin ilke ve hedefleri çerçevesinde, Üye Devletler arasında karşılıklı siyasi dayanışmanın geliştirilmesine... dayalı olarak ortak bir dışişleri ve güvenlik politikası yürütür" denilirken üye devletlerin de "karşılıklı dayanışma sergilemeleri" gereğine yer verilmekte, ayrıca üçüncü ülke vatandaşlarından gelen sığınma, göç ve iltica eylemlerine yönelik olarak da, iç sınır kontrollerinin olmaması sebebiyle, "üye ülkelerin dayanışma zemininde" hareket etmeleri istenmektedir. Madde 80'de AB'nin "ortaya konulan politikaları ve bunların uygulanması[nı] üye devletler arasında mali sonuçları da dahil olmak üzere dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı ilkesine göre" yöneteceği vurgulanırken, enerji başlığı altında Birliğin enerji politikasının enerji piyasasının işleyişi, enerji arzının güvenliği, enerji verimliliği ve enerji ağlarının birbirine bağlanması konularında dayanışma ruhu içerisinde hareket edilmesinin amaçlandığı söylenmektedir (European Union, 2012, s.78, 134).

Dayanışma sadece bir değer veya iş birliğini gerekli kılan bir ilke olarak resmi metinlerde ele alınmamıştır. Dayanışma hükmü (*solidarity clause*) adı altında Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 222. maddesinde “bir Üye Devletin bir terör saldırısına hedef olması veya doğal ya da insan kaynaklı bir felaketin kurbanı olması durumunda Birlik ve Üye Devletler, dayanışma ruhuyla ortak hareket ederler” denilmekte, dayanışmayı gerekli kılacak tehditlerin belirlenmesi amacıyla Avrupa Konseyi tarafından düzenli değerlendirmeler yapılacağı ifade edilmektedir (European Union, 2012, s.148). Bu hüküm ile üye devletlerin terörist bir saldırı, doğal afetler ve altyapılara yapılan saldırılar durumunda diğer üye devletlerden yardım talebinde bulunmasının hukuki zemini de oluşturulmuştur. Avrupa Konseyi'nin almış olduğu karar doğrultusunda üye devletler dayanışma hükmü çerçevesinde nasıl ve ne tür yardım yapacaklarına kendileri karar vereceklerdir. Önemli olanın eş güdümlü şekilde yardımların yapılması olduğunun altı çizilmiştir (Council of the European Union, 2014, s.53). 2004 yılındaki Madrid bombalamaları ertesinde Anayasal Antlaşma'daki dayanışma hükmüne terörizmle Avrupa çapında mücadele için atıf yapılmıştır (European Council, 2004). 222. Madde kapsamındaki dayanışma hükmünün kullanıldığı başka bir örnek yoktur. Bunun temel sebebi hükmün üye devletin isteğiyle kendi sınırları içinde diğer üye devletlerin dayanışma adı altında bulunmasını kabul etmesi şartından kaynaklanmaktadır (Martino, 2016). Örneğin, Paris'te Kasım 2015'te gerçekleşen terör eylemlerinden sonra Fransız hükûmeti 222. madde yerine 42. maddenin 7. fıkrası kapsamında karşılıklı yardım hükmünü (*mutual assistance clause*) devreye sokmayı tercih etmiştir.

Dayanışmanın bir anlayış, değer ve ilke olarak kabul görmesiyle birlikte dayanışmaya atıfla ortaya çıkan iş birliği, yardımlaşma ve sorumluluklara ilişkin uygulamalar ve programlar da hayata geçirilmiştir. Dayanışma ilkesinin kurumsallaşması adına AB birtakım mekanizmalar geliştirmiş ve kurumlar teşkil etmiştir. Avrupa Birliği Dayanışma Fonu (*European Union Solidarity Fund*), Avrupa Birliği Sivil Koruma Mekanizması (*European Union Civil Protection Mechanism*) ve eski adıyla Avrupa Gönüllü Hizmetleri (*European Voluntary Services*) yeni adıyla Avrupa Dayanışma Programı (*European Solidarity Corps*) gibi mekanizmalar ve kurumlar sayesinde dayanışma kurumsallaşmıştır.

Avrupa Komisyonunca 2001 yılında hayata geçirilmiş olan ve 96. Madde kapsamında uygulanan AB Sivil Koruma Mekanizması doğal afetlerden etkilenen üye ve katılımcı ülkelere yardımı öngörmektedir (European Commission, 2025). AB Sivil Koruma Mekanizması üye olmayan ancak programa dahil olan üçüncü ülkeler tarafından da kullanılmaktadır. Türkiye de bu mekanizmaya hem katkı sağlamakta hem de Şubat 2023 depremlerinde bu mekanizmayı devreye sokarak yardım talep etmiştir (European Commission,

2023). Dayanışma Fonu ise 2002 yılında doğal afetlerden zarar gören üye ülkelere yardım amacıyla kurulmuştur (Council of the European Union, 2002). COVID-19 salgını sırasında bu fonun sağlıkla ilgili krizlerde de kullanılması kabul edilmiştir. Sivil toplum boyutunu kapsayacak şekilde Avrupa Dayanışma Programı oluşturulmuştur. Bu program gönüllülük ve gençlik projeleri fonlayarak hem nesiller hem de toplumlar arası dayanışmayı bireyler düzeyinde projeler üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Dayanışma fikrinin bahsedilen kurumsal mekanizmalar üzerinden hayata geçirilmesiyle birlikte, özellikle Lizbon Antlaşması ile başlayan süreçte, dayanışma kök salmış ve dayanışma hükmünün kabulüyle birlikte de kriz dönemlerine özgü karşılıklı yardımlaşma ve sorumluluklar olarak dayanışma hukuki bir statü kazanarak kurumsallaşmıştır. Özetle, hem kriz dönemleri hem de sürekli bir dayanışma fikrinin Lizbon sonrası dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır. Lizbon sonrası AB giderek artan şekilde bir “Dayanışma Birliği” (*Union of Solidarity*) olarak nitelendirilmiştir (European Commission, 2011, s.12). Dayanışma Birliği’nin ne ifade ettiği ve nasıl hayata geçirileceği ise dayanışma üzerine farklı görüşler arasındaki çatışmayla belirlenmektedir. Aşağıdaki bölümde bu farklı görüşlere değinilecek ve Avrupa dayanışması söylemine yön verdiği düşünülen ikilemlerden bahsedilecektir.

4. Avrupa Dayanışmasını Şekillendiren İkilemler

Dayanışma konusundaki farklı görüşleri ve bunların yarattığı üç ikilemi, i) ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma, ii) gönüllülük-sorumluluk ve iii) kozmopolitan-komüniteryan dayanışma ikilemlerini açıklamak için, öncelikle AB açısından dayanışmanın ne ifade ettiğinin tanımlanması gerekir. Avrupa Komisyonu’na göre dayanışma “Avrupa’yı bir arada tutacaktır. Dayanışma güçlü bir ahlaki zemine tutunarak mevcut ve gelecekteki krizlerle başa çıkmak için gerekli birliği sağlamaktadır” (European Commission, 2016, s.2). Krizlerle mücadele eden AB açısından dayanışma dağılmayı (*disintegration*) engellemek amacıyla buna sebebiyet verecek herhangi bir kriz veya tehdit durumunda müşterek hareket etmeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda dayanışma ilk olarak bütünleşmeyi sağlamak için ortaya çıkmış olsa da krizler esnasında AB’yi korumak, mevcut politikaları muhafaza etmek veya yeni politikalar için meşruiyet kazandırmak amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, 1985-1994 yılları arasında Komisyon başkanlığı yapmış olan Jacques Delors 2011’de verdiği bir mülakatta AB’nin ekonomik olarak üç sacayağına sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bu üç sacayağı: “canlandıran rekabet, güçlendiren iş birliği ve birleştiren dayanışma” olarak ifade edilmiştir (Znaïen, 2011). Delors’a göre Avrupa ekonomisi sadece rekabetçi bir pazar ekonomisi modeline dayanmaz.

Buna ek olarak iş birliği ve sosyal alanda dayanışma Avrupa ekonomisinin sosyal temellerini oluşturmaktadır. Özellikle, Avro bölgesi borç krizinde üye ülkeler arasında krizden çıkış adına iş birliğine vurgu yapılmıştır. Bu iş birliği için sorumlulukların yerine getirilmesi ve külfet paylaşımının olması üye devletlerin egemenliklerinden vazgeçmeleriyle mümkün olabilecektir.

Avrupa Konseyi Başkanlığını 2009-2014 yılları arasında üstlenen Herman Van Rompuy 2011 tarihli konuşmasında “dayanışmanın sadece bir hak değil bir görev” olduğunu altını çizmiştir (European Council, 2011). Ona göre ekonomik krizden çıkış yolu dayanışmacı olmaktır, bunun için de üye devletlerin birtakım egemenlik haklarından vazgeçmeleri gerekmektedir. Van Rompuy dayanışmayı bir “gereklilik ve hayatta kalma meselesi” olarak nitelendirerek, Avro bölgesinin korunması için uygulanması gereken mali politikaların sonuçlarının AB’nin geleceğiyle doğrudan ilişkisi olduğunu vurgulamıştır. Alman yazar Habermas, 2013 tarihinde vermiş olduğu mülakatında üye devletlerin dayanışma bağlamında yardım talep edebileceklerini dile getirmiştir. Devamında ise bu yardımın karşılığında gerektiğinde egemenlik haklarının bir kısmını ulusüstü kurumlara transfer etmelerinin gerekliliğine de değinen Habermas, Egemenlik-Dayanışma ikilemi (*Sovereignty-Solidarity Dilemma*) çerçevesinde AB bütünleşmesinin geleceği için Avrupa dayanışmasının karşılıklı ilkesi üzerine inşa edilebileceğini vurgulamıştır (bkz. Ocak & Erhan, 2021, s.23).

Ulusal Egemenlik-Ulusüstü Dayanışma ikilemine Gönüllülük-Sorumluluk tartışmaları bağlamında (*Voluntariness-Responsibility*) değinen bir diğer Komisyon Başkanı Jean-Claude Juncker ise 2016 yılında yaptığı Birliğin Durumu konuşmasında şu ifadeleri kullanarak dayanışma için gönüllüğün önemini vurgulamıştır:

Avrupa bütçesi mali dayanışmanın canlı bir kanıtıdır. Avro dayanışmanın bir ifadesidir. Kalkınma politikamız dayanışmanın güçlü bir dış göstergesidir. Mülteci krizinin yönetilmesinde de dayanışmayı görmeye başladık. Çok daha fazla dayanışmaya ihtiyaç olduğuna inanıyorum ancak dayanışmanın gönüllü olması gerektiğini de biliyorum. Dayanışma içten gelmelidir. Zorla yaptırılamaz. (European Commission, 2016, s.6)

Juncker, dayanışmanın zorla olamayacağını, aksine gönüllülüğün esas olması gerektiğini vurgulayarak üye devletlerin tercihleri ve çıkarlarına öncelik vermiştir. Juncker, 1 Mart 2017 tarihinde Avrupa Parlamentosunda yaptığı bir diğer konuşmada dayanışma ilkesiyle katmanlı yetki ilkesinin (*principle of subsidiarity*) çatışmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu vurgu yerel düzeydeki dayanışma ile ulusüstü dayanışmanın birbirini tamamlayıcı olduğunun altını çizmektedir (Juncker, 2017a). Juncker’in bu bakış açısı ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma ikilemi içinde yerel-ulusal-ulusüstü düzeylerde yetki

paylaşımının önemine vurgu yaparak Antlaşmalar çerçevesinde hayata geçirilen yönetim perspektifiyle dayanışmanın değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Katmanlı yetki ilkesi, Maastricht Antlaşmasıyla kabul edilmiş ve yerel, ulusal ve ulusüstü düzeydeki otoritelerin birbirlerinin egemenlik alanlarına müdahalede bulunmadan orantılı şekilde yetkilerini kullanarak ve paylaşarak sorunlara çözüm üretmeleri amacını ifade etmektedir. AB içerisinde üye ülkelerin ulusal çıkarları olan konularda onlarla ters düşmemek, onların bu çıkarlarına saygı göstermek, *domaine réservé* olarak belirlenen konularda o ülkelerle uyumlu hareket etmek şeklinde gayri resmî bir normun olduğu kabul edilmiştir. Yetkilendirilme ilkesi çerçevesinde (*principle of conferral*) AB'nin ulusüstü kurumlarının yetkilerinin sınırları dahilinde hareket etmeleri ve yetki verilmeyen her alanda üye devletlerin yetki kullanmayı haiz olduğu kabul edilmiştir. Katmanlı yetki ve orantılılık ilkeleri de yetkilendirilme ilkesinin tamamlayıcılarıdır (EUR-Lex, t.y.). Bu üç ilke Avrupa dayanışmasının nasıl uygulanacağını hukuki sınırlarını belirlemektedir. Örneğin, AB, gümrük birliği, ortak pazar ve ticaret politikaları kapsamında münhasır yetkilere sahipken, iktisat, sosyal politikalar ve istihdam politikalarında üye devletlerin eş güdümlü hareket etmesini sağlama yetkisini elinde bulundurmaktadır. İktisadi ve sosyal uyum politikaları, çevre, ulaştırma ve enerji, özgürlük, güvenlik ve adalet ile halk sağlığı alanlarında üye devletler ve AB kurumları arasında paylaşılan yetkiler söz konusudur.

Kozmopolitan ve komüniteryan dayanışma olarak nitelendirdiğimiz üçüncü ikilem ise AB'nin dış ilişkileri ve uluslararası aktör olarak oynadığı rollerin bir sonucudur. AB içi dayanışmanın üçüncü ülkelere etkisi ve AB'nin üçüncü ülkelerle dayanışması konuları kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımlar arasındaki gelgitlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Komüniteryan yaklaşımda adalet kavramı bağlamsal olarak ve özellikle içinde yaşanılan toplumun dinamiklerine göre şekillenirken, kozmopolitan dayanışmanın çıkış noktası adaletin evrensel olması ve tüm insanları kapsayacak şekilde olması gerektiğidir (Zürn & de Wilde, 2016, s.292). Komüniteryan bakış açısıyla dayanışma içinde yaşadığımız toplumun diğer bireylerine karşı gösterdiğimiz karşılıklı yardım ve destek anlamını içermektedir. Bu açıdan komüniteryan dayanışma bireyci değildir ancak evrensel olmaktan da uzaktır. Komüniteryan dayanışmanın temelini biz duygusu ve içinde bulunduğunuz grubun üyelerine karşı sorumluluklarınız oluşturmaktadır.

Kozmopolitan dayanışma ise sadece AB üyeleri arasında veya halkları arasındaki dayanışmanın ötesinde evrensel olarak tüm insanları içerecek şekilde AB'nin diğer ülkelere özellikle insani boyutta yardım etmesi, doğal afet, savaş ve iç çatışma durumlarında destek olması anlamına gelmektedir. Kozmopolitan

dayanışma tüm yardıma muhtaç olanlara yardım eli uzatılmasını ifade ettiği için dışlayıcı değil kapsayıcıdır. Kozmopolitan anlayış sayesinde Avrupa dayanışması AB dışında kalan ülkeleri de içine alabilecek şekilde coğrafi olarak genişleyebilir. Doğal afetler ve insani krizler esnasında AB'nin üçüncü ülkelere doğrudan yardım yapması Avrupa'nın dünya çapında dayanışmacı hareket ettiğinin en belirgin göstergesidir. Avrupa Birliği, yukarıda da bahsedildiği gibi üçüncü ülkelere kalkınma yardımları ve insani yardımlar yaparak dayanışmacı anlayışın sadece üye devletlere yönelik olmadığını göstermektedir. 2007 yılında kabul edilen İnsani Yardımlar üzerine Avrupa Uzlaşısı (*The European Consensus on Humanitarian Aid*) başlıklı belgenin ilk maddesinde insani yardımlar “evrensel bir değer olan halklar arası dayanışmanın” bir ifadesi ve “ahlaki mecburiyetin” bir sonucu olarak nitelendirilmektedir (European Union, 2007). 2007 sonrasında AB insani yardımları bu belge çerçevesinde organize edilmiştir. Belgenin temel maddelerinin de yansıttığı gibi AB'nin üçüncü ülkelere insani yardımları evrensel değerler ve insani sorumluluklar olarak görülmektedir. AB'nin insani yardımları 2025 yılı için 1,9 milyar Avro'dur ve en çok Afrika ülkelerine yardım gönderilmektedir (European Commission, t.y.-a). Bir diğer örnek ise Ocak 2025'te oluşturulan ReliefEU programıdır. Bu program kapsamında 2025 yılında 29 ülkede doğa veya insan kaynaklı ortaya çıkan acil insani durumlar için AB yardım temin etmiştir (European Commission, t.y.-d).

Son olarak, AB içi dayanışmanın sağlanabilmesi adına üçüncü ülkelerin AB tarafından dışlandığı durumlar da söz konusudur. Bu tür dışlayıcı bir dayanışmanın en bariz örneği Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölgesini belirleme ve bu bölge içindeki doğal kaynaklarını kullanmak için yaptığı girişimlere karşı AB'nin Yunanistan'ı destekler şekilde dayanışmayı vurgulamasıdır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron birçok kez Maastricht Antlaşmasının Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında üye devletler için şart koştuğu karşılıklı siyasi dayanışma (*mutual political solidarity*) ilkesine atıfla Yunanistan'ın hem siyasi hem de askerî olarak desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir (Rose & Pineau, 2020). Benzer şekilde, Von der Leyen, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın egemenlik haklarının korunması için AB'nin bu ülkelerle dayanışma halinde olmasının önemine vurgu yapmıştır (European Commission, 2020b).

Bir sonraki bölümde AB'nin göçmen ve COVID-19 krizleriyle mücadelesinde sergilediği dayanışma uygulamaları bahsedilen üç ikilem üzerinden değerlendirilecektir. Böylece şu ana kadar bahsedilen teorik ve kavramsal tartışmaların iki vaka üzerinden ampirik çözümlemesi yapılacaktır.

5. Mülteci ve COVID-19 Krizlerinde Avrupa Dayanışmasının Tezahürleri

Bu bölümde mülteci ve COVID-19 krizleri sırasındaki Avrupa dayanışması pratiklerinde yukarıda bahsettiğimiz ikilemlerin varlığı ve dayanışmacı uygulamalara nasıl etki ettikleri değerlendirilecektir. İki kriz üzerinden yapılacak çözümleme ikilemlerin Avrupa dayanışmasının oluşumundaki rolünü ortaya çıkaracaktır.

Mülteci Krizi

Mülteciler ve sınır güvenliği konusunda Maastricht sonrası dönemde Avrupa Birliği Antlaşmaları açık hükümler içermektedir. Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın Özgürlük, güvenlik ve adalet başlığı altındaki 67. maddesi mülteciler, göçmenler ve dış sınırların kontrolü söz konusu olduğunda üye devletler arasında dayanışmanın kaçınılmaz olduğuna ve yürütülen politikaların üçüncü ülke vatandaşlarına karşı adil olması gerektiğine vurgu yapmıştır. 78. maddede AB, uluslararası antlaşmalara riayet ederek geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesini uygulayacağını taahhüt ettiği için aynı antlaşmanın 80. maddesinde üye devletler arasında dayanışma ve sorumluluğun adil şekilde paylaşımı ilkesinin altı çizilmiştir (European Union, 2012, s.76). Bu hukuki metinler, ulusüstü dayanışmanın ve sorumluluk paylaşımının önemini vurgulamışlardır. Uluslararası antlaşmalara riayet etme ve üçüncü ülkelere adil davranma konusunda da kozmopolitan anlayış çerçevesinde hareket edilmesini salık vermişlerdir. 2015 mülteci krizindeki uygulamaların detaylı bir çözümlemesi antlaşma metinlerinin lafzı ve ruhunun pratikte nasıl işlediğini ortaya çıkaracaktır.

Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte Avrupa'ya Doğu Akdeniz üzerinden sığınmacı olarak gelen göçmenlerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Düzensiz göçmen sayısındaki artış transit ülkeler ile ilk varış ülkelerinin yanı sıra göçmenlerin yerleşmek istedikleri son varış ülkeleri üzerinde de ciddi bir baskı yaratmıştır. Schengen vize rejimi ve 2013 yılında kabul edilen Dublin tüzüğü AB'nin mülteci kriziyle mücadelesinde ulusüstü kurumlara yeteri kadar yetki ve olanak sağlamamış ve bu yüzden AB kurumlarının müdahalesinin zayıf kalmasına sebep olmuştur (Schimmelfennig, 2024, s.3402). Dublin tüzüğünün mültecilerin ilk varış noktası olan üye devletlere asıl sorumluluğu yüklemiş olması ve diğer üyelerin de geri gönderme hakkını kullanmalarına olanak sağlaması mülteci krizinin derinleşmesine ve üyeler arası çatışmaya sebep olmuştur (Katsanidou vd., 2022, s.70). Dublin rejiminin eksiklikleri Avrupa Komisyonu tarafından da dikkate alınmıştır, fakat

krizin büyümesine engel olamamıştır (DG Migration and Home Affairs, 2016). Schengen rejiminin göçmen akınları sonucu oluşan krizlerle mücadelede yetersiz kalması da üye devletlerin Schengen rejimine aykırı şekilde sınır kontrollerini hayata geçirmelerine yol açmıştır (Genschel & Jachtenfuchs, 2018, s.185). Mülteci akınının yoğun olduğu sınır ve ev sahibi ülkelerin hükûmetleri, kamuoyunun baskısı altında Schengen bölgesi üyelerinden destek ve dayanışma talep etmişlerdir. Buna cevaben, Doğu Avrupa ülkelerindeki kamuoyu, “Batının çokkültürlü duygusallığının” yarattığı sosyo-ekonomik külfeti paylaşmak istemediklerini dile getirmiştir (Genschel & Jachtenfuchs, 2017, s.8).

Bir diğer örnekte ise, Macaristan hükûmetinin AB’den sınır güvenliğini sağlamak konusunda maddi destek talep etmesi ancak göçmenlerin yeniden yerleştirilmesi hususunda AB’nin almış olduğu kararlara itiraz etmesinden dolayı Juncker tarafından Macar Başbakanı Viktor Orbán’a hitaben yazılan mektupta dayanışmanın “çift yönlü” olduğu ve Macaristan’ın AB’nin göç politikasının sınır yönetimi boyutuna katılırken göçmenlerin yeniden yerleştirilmesine katılmamasının uygun olmayacağı belirtilmiş ve sonuç olarak dayanışmanın “alakart bir yemek” olmadığının altı çizilmiştir (Juncker, 2017b). Bu açıdan bakıldığında Juncker dayanışma tartışmalarına bütüncül yaklaşırken, üye devletlerin bazıları ise dar kapsamlı ve seçici (*selective/à la carte*) bir dayanışmayı savunarak dayanışmayı kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirmek istemektedirler. Ancak, sınır kontrollerinin artırılması ve prosedürlerin ulus-devletlerin çıkarlarına göre uygulanması Avrupa iç pazarı ve ticaret politikaları üzerinde olumsuz yan etkilere de sebep olduğu için bu sorunun dayanışma içinde çözülmesi için özellikle Avrupa Komisyonu tarafından çaba sarf edilmiştir.

Avrupa Komisyonu, sığınmacı sorununa çözüm üretmek için göçmenler konusunda Avrupa Gündemini Mayıs 2015’te duyurmuştur. Bu gündem kapsamında düzensiz göçün temel sebeplerini ortadan kaldırmak, Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı’nın (Frontex) yetkilerini ve kabiliyetlerini artırarak sınır yönetimini iyileştirmek, ortak sığınmacı politikasının uygulanmasını sağlamak ve yasal göçmenler için Mavi Kart mekanizmasını modernleştirmek hedeflenmiştir (European Commission, 2015b). AB Konseyi de sığınmacı sorunuyla mücadele edebilmek adına Eylül 2015 tarihinde İtalya ve Yunanistan’da bulunan 160 bin düzensiz göçmenin diğer üye devletlere yerleştirilmesini içeren geçici acil durum yer değiştirme planını kabul ettiğinde, Polonya, Macaristan, Çekya ve Slovakya buna uymayı reddetmişlerdir (Garben, 2025, s.762). Sınır bölgelerinde olan ülkeler ile mültecilerin gitmek istedikleri ülkeler mültecilerin AB üyeleri içinde yeniden dağıtımını talep ederken, üye devletler ise buna karşı çıkmışlardır. Macaristan ve Slovakya, AB konseyi tarafından alınan kararın şeklen uygun olmadığını ve orantılılık ilkesine uygun hareket edilmediğini savunmuşlardır (Butler, 2024, s.775). Sorumluluk

paylaşımından kaçınma ve ulusal egemenlikler çerçevesinde hareket etme isteğinin temel sebepleri arasında asimetrik olarak mültecilerin etkisinin hissedilmesi, mülteci konusunun birçok ülkede siyasallaşması ve seçim kampanyalarında oy toplamak için kullanılıyor olması, mülteci politikasının ulusal egemenlik alanında olduğu anlayışının hakim olmasından dolayı AB'nin yetkilerinin sınırlı olması sayılmaktadır.

Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Timmermans, 2015 yılında Prag'ta yaptığı konuşmasında mülteci krizinin herkesi etkilediğini ve Doğu Avrupa ülkelerinin sorumluluk almaktan kaçamayacaklarını dile getirmiş ve ülkelere aktarılan yapısal ve sosyal fonların kesilmesi gibi yaptırımlarla karşılaşabileceklerini ifade etmiştir (European Commission, 2015b). Timmermans, aynı konuşmasında, Batı ve Doğu Avrupalılar arasında yanlış anlamalardan doğan ayrışmanın giderilebileceğini dile getirmiştir. Timmermans, Doğu Avrupalıların farklı bir tarihe ve deneyimlere sahip olduğunun farkında olduğunu, ancak bunun birbirilerini desteklemekten ve sorumluluk almaktan kaçınmak için geçerli bir sebep olmadığını vurgulamıştır. Timmermans'ın bu yaklaşımı gönüllülük-sorumluluk ikileminin kimliksel sebeplerle meşrulaştırılamayacağını iddia ederken, Batı ve Doğu Avrupalılar arasındaki kültürel farklılıkların üyelerin Avrupalılık aidiyetlerinden doğan sorumluluklarını ifa etmelerine engel olmaması gerektiğini savunmaktadır. Timmermans'ın argümanları Orta ve Doğu Avrupalı üyelerin çoğunlukla kabul edilen yeni rejimi reddetmesini ve kararı Aralık 2015'te AB Adalet Divanı'na taşımalarını engellememiştir. Orta ve Doğu Avrupalı üyelerin karşı çıkışı kalıcı bir yeniden yerleştirme programının oluşturulmasını engellemiş ve geçici ve gönüllülüğe dayalı yöntemlerin kullanılmasını ve üçüncü ülkelerle iş birliğini ön plana çıkarmıştır (Ferrera vd., 2024, s.712).

Mülteci kriziyle mücadelede yetki paylaşımının yanı sıra mali yüklerin paylaşımı da Avrupa dayanışmasını etkileyen bir diğer husustur. İltica, Göç ve Entegrasyon Fonu (*Asylum, Migration and Integration Fund*) bu yüzden kurulmuş ve bu fon üzerinden 2014-2020 dönemi için toplam 3,137 milyar avro, 2021-2027 dönemi için de 9,88 milyar avroluk bütçeler oluşturulmuştur. Fonun temel amacı, göç akınlarının etkin yönetimini ve iltica ve göç konusunda ortak Birlik politikalarının uygulanmasını mali olarak desteklemektir (European Commission, t.y.-b). Mali yüklerin paylaşımına ek olarak, 2016 yılında Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansının (Frontex) görevleri ve kapasitesi artırılmıştır. Bu sayede AB'nin üçüncü ülkelerle olan sınırlarının yönetimi ve güvenliğinde 2004 yılında kurulmuş olan Frontex'in yetkileri ve imkanları genişletilmiştir. Fakat Frontex görevlilerinin düzensiz göçmenlere yönelik insani olmayan uygulamaları bu kurumun göçmenlerle mücadelesinde sert ve dışlayıcı pratiklere sahip olduğu eleştirilerini de beraberinde getirmiştir (Barigazzi & Lynch, 2022).

Haziran 2022’de 21 Avrupa ülkesi Dayanışma Bildirgesini imzaladılar. Bu bildirgenin çıktısı olarak Gönüllü Dayanışma Mekanizması (*Voluntary Solidarity Mechanism*) kurulmuştur. Eylül 2020’de Avrupa Komisyonu yeni Göç ve İltacı Paktı önerisini sunarken etkili dayanışma (*effective solidarity*) kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu pakt iki sene içinde uygulanmaya başlanması şartıyla 2024’te onaylanmıştır (European Commission, 2024). Pakt, dayanışmayı kalıcı bir çerçeveye oturtmuştur ve buna göre “AB ülkelerinin ihtiyaç duydukları dayanışmayı” garanti etmiştir. AB üyeleri dayanışmaya katkılarının nasıl olacağı konusunda esnek hareket edebilirler ve farklı araçları kullanabilirler. Oluşturulacak “dayanışma havuzu” üç farklı katkı içermektedir. Bu katkılar yeniden yerleştirme, mali destekler ile kapasite geliştirme ve personel şeklinde olabilecektir. Ek olarak, Pakta göre iltica başvurularının incelenmesinde mültecinin bulunduğu ülkenin asıl sorumlu olduğu vurgulanmasına rağmen farklı kriterler getirerek bu sorumluluğun diğer üye ülkelerle paylaşılması ve daha etkin ve tutarlı şekilde kullanılması hedeflenmektedir (Council of the European Union, 2025).

Avrupa içi mekanizmaların yanında AB’nin üçüncü ülkelerle, özellikle komşu ülkelerle, dayanışması da bir diğer mücadele yolu olarak kullanılmıştır. Bu tür bir dayanışmanın insani gayelerin dışında stratejik çıkarlarla da güdülendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Göçmen krizi bağlamında AB’nin hem kendi içinde hem de üçüncü ülkelerle dayanışma içinde olması krizle mücadelenin daha kapsamlı ve etkin şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Göçmenlerin geldikleri ülkelere geri gönderilmesi veya güvenli kabul edilen transit ülkelere barınmalarının sağlanması AB’nin göçmen kriziyle mücadelesinde kullandığı en temel araçlardan biridir. Bu aracın kullanılması üçüncü ülkelerle iş birliğini ve bu ülkelerin desteklenmesini gerektirmektedir. Von der Leyen de bu konuya değindiği konuşmasında “yasal ve ahlaki görevlerini yerine getiren ya da diğerlerine göre daha fazla göçmen sorunuyla mücadele eden ülkeler Avrupa Birliği’nin tamamından gelen dayanışmaya güvenebilmelidirler” diyerek göçmen politikasında komüniteryan yaklaşımın üçüncü ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmesini vurgulamıştır (European Commission, 2020b).

Mültecilerle mücadelenin dışsallaştırılmasının bir sonucu olarak AB, Türkiye ile mülteciler konusunda 18 Mart 2016 tarihinde anlaşmaya varmıştır. AB’nin Türkiye ile yaptığı anlaşma sınır yönetimi ve göçmen politikalarında AB’nin Türkiye üzerindeki hiyerarşik ve asimetrik etkisini azaltırken Türkiye’nin lehine dengelerin değişmesine ve yatay yönetişimin ağır basmasına neden olmuştur (Turhan & Yıldız, 2022, ss.513-514). Anlaşma, her ne kadar evrensel geri göndermeme ilkesine (*non-refoulement*) riayet ediyor olsa da AB’nin evrensel uygulamalardan uzaklaştığı ve komüniteryan çıkarlarla hareket

ettiği iddialarını güçlendirmiştir. Sonuç olarak, AB'nin göçmen krizini dışsallaştırarak Türkiye ile kurduğu yönetim insancıl ve normatif gerekçeler yerine ekonomik çıkarlar ve güvenlik endişelerinin etkisinde şekillenmiştir (Gürkan & Roman, 2021, s.293).

COVID-19 Krizi

Avrupa Birliği dayanışmasının sınındığı bir diğer önemli kriz COVID-19 salgınıdır. Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarında sağlık, işçi sağlığı ve kamu sağlığı bağlamında yer bulmuştur. Maastricht Antlaşmasının 129. maddesinde halk sağlığı ve bunun için AB düzeyinde geliştirilecek stratejilere dikkat çekilmiştir. Sağlık alanında en önemli atılım ise Lizbon Antlaşmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu antlaşmayla birlikte AB'nin yetkileri üye devletleri destekleyici, teşvik edici ve tamamlayacağı şekilde belirlenmiştir ve madde 127'ye göre üye devletlerin sağlık alanındaki yükümlülüklerine AB'nin karışmayacağı vurgusu yapılmıştır. Lizbon Antlaşmasının en önemli özelliği insan sağlığının korunmasının önemine yapmış olduğu vurgudur (Oğurlu, 2022, ss.171-172). Sağlık ve Tüketiciyi Koruma Genel Müdürlüğünün ve 2001 yılında kurulan AB Sivil Koruma mekanizmasının varlığına rağmen kamu sağlığı alanında yapılanlar ulusal düzeyde kalmıştır ve Birliğin yetkileri bu alanda sınırlıdır.

Çin, Dünya Sağlık Örgütü'nü Aralık 2019 tarihinde bilgilendirdikten yaklaşık bir ay içinde, 24 Ocak 2020'de, Avrupa'da ilk COVID vakası görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü, Mart'ta Avrupa'yı salgının merkezi olarak ilan etmeden önce dönem başkanlığını üstlenmiş olan Hırvatistan Ocak ayının sonunda Entegre Siyasi Kriz Müdahalesi (*Integrated Political Crisis Response*) mekanizmasını üye devletler arası bilgi alışverişini sağlamak için devreye sokmuştur (Council of the European Union, 2020). Salgına hazırlıksız yakalanan birçok Avrupa ülkesi yoğun bakım yatak sayısı, sağlık çalışanları, tıbbi malzeme ve koruyucu ekipman stokları konusunda ciddi sıkıntılar yaşamış; önce İtalya ardından İspanya olmak üzere üye ülkelerin sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiştir (Herszenhorn vd., 2020). Mart 2020 boyunca hızlıca artan COVID vakalarından dolayı sınırlar kapatılmış ve sağlık ekipmanları ulusal kullanıma ayrılmıştır. Maske ve solunum cihazı bulmak zorlaştığı için Avrupa Komisyonu bu tür ekipmanın üçüncü ülkelere ihracatını geçici olarak kısıtlamıştır (European Commission, 2020c). AB'nin bu türden ekipmanı kendine saklaması AB-dışındaki ülkelerin tepkisini çekmiş ve Sırbistan örneğinde olduğu gibi Çin'den tıbbi yardım talep etmelerine sebep olmuştur (Svetlicinii, 2020). Bu durum AB'nin salgının başlangıcında komüniteryan yaklaşımla hareket ettiğini doğrulamaktadır. Öte yandan, Komisyon tıbbi ekipmanın sağlanması için ortak satın alımlar yapılmasını organize etmiş ve Haziran 2020'de AB Aşısı Stratejisi

belgesini yayımlamıştır (European Commission, 2020d). 19 Mart 2020 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından tıbbi ekipman stoğu oluşturulması için RescEU hayata geçirilmiştir. Von der Leyen'e göre bu AB dayanışmasının eylem halidir ve birbirine yardım etmek de ilerlemenin tek yoludur (European Commission, 2020e). Zamanla tıbbi yardımlar, hasta transferleri ve sağlık personeli desteği gibi yardımlar hem hükümetler hem de sivil toplum tarafından organize edilmiştir (Civil Society Europe, 2020). Korkunun ve bilgi eksikliğinin yarattığı bencillik yerini dayanışmaya bırakmıştır.

Ulusüstü düzeyde Von der Leyen Başkanlığındaki Avrupa Komisyonu salgının ilk döneminde eş güdümü sağlamak ve dayanışmayı oluşturabilmek için ciddi çaba sarf etmiştir. Von der Leyen, Avrupa'nın İtalya ile aynı kaderi paylaştığını ve Avrupa ailesi olarak İtalyanları yalnız bırakmayacaklarının altını çizmiştir (von der Burchard, 2020). Avrupa Parlamentosu'nda Mart 2020'de yaptığı konuşma ulusüstü dayanışmaya olan ihtiyacı ve herkesin sorumluluk alması gerektiğini Avrupalılık aidiyetine vurgu yaparak şu şekilde savunmuştur:

Avrupa'nın birbirine gerçekten destek olması gerektiği bir anda, başlangıçta çok fazla kişi kendi çıkarlarını düşündü. Avrupa'nın 'hepimiz birimiz için' ruhuna gerçekten ihtiyaç duyduğu bir anda, başlangıçta çok fazla kişi 'sadece ben' yanıtını verdi. Ve Avrupa'nın bunun sadece 'güzel havalarda bir birlik' olmadığını kanıtlaması gerektiği bir anda, başlangıçta çok fazla kişi şemsiyesini paylaşmayı reddetti. (European Commission, 2020f)

Ursula von der Leyen, İtalya'da yaptığı bir diğer konuşmasında AB'nin bir dayanışma ve sorumluluk birliği olduğuna işaret etmiştir (European Commission, 2020a). Bu bağlamda her üye devletin dayanışmacı tavır içinde olması gerektiğini ve AB'nin de eş güdümü sağlayacağını vurgulamıştır. Von der Leyen'in yaklaşımının bütüncül ancak gönüllülük yerine sorumluluk temelli olduğunu ve ulusüstü kurumları ön plana çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Salgınla mücadelede hazırlıksız yakalanan Avrupa ülkelerinin ilk reaksiyonu sınır kontrollerini hem üçüncü ülkeler hem de diğer üye devletler için sıkılaştırmak, hatta sınırları kapatmak olmuştur. Kamu sağlığının yarattığı güvenlik sorunu sınırları kapatarak ve Avrupa vatandaşları arası etkileşimi azaltarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu da Schengen rejimine ve iç pazara zarar vermiştir. Avrupa, salgının merkezi olarak ilan edildiğinde Birlik'in ulusüstü kurumlarından bir diğeri olan Avrupa Merkez Bankası, Avro bölgesi krizinde olduğu gibi üye devletlerin salgın dönemi harcamalarını karşılamak adına 750 milyar avroluk yardım paketi açıklamıştır (European Central Bank, 2020).

AB Zirvesi Başkanı Charles Michel ise dayanışmanın oluşturulması için hükûmet ve devlet başkanları nezdinde enerji harcamıştır (Laffan, 2024, s.3186). 25 Mart 2020’de dokuz üyenin Charles Michel’e gönderdiği mektupta salgın döneminde Birlik tarafından corona tahvilleri ihraç edilerek üye devletlerin daha ucuz ve kolay borçlanmaları ve ortak borç yükümlülüğü altına girmeleri talep edilmiştir (Letter to Charles Michel, 2020). Bu talebe karşı olan Hollanda gibi üye devletler bulunmasına rağmen sorumluluk ve külfet paylaşımında her üyenin yer alacağı bir mekanizma oluşturulmuştur. 2020 baharı boyunca devam eden görüşmeler neticesinde 17-21 Temmuz tarihlerinde toplanan Avrupa Birliği Zirvesinde alınan kararla Next Generation Europe olarak da bilinen Avrupa Kurtarma Planı kabul edilmiştir. Her ne kadar Polonya ve Macaristan’ın itirazlarından dolayı plan Aralık ayından sonra hayata geçirilmiş olsa da salgın sırasında mali anlamda Avrupa dayanışmasının en önemli örneklerinden biridir. Üye devletlerin problemi çözmeye olan ihtiyaçları egemenlik reflekslerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu da sorumlulukların paylaşılmasını ve grup çıkarlarına uygun şekilde hareket edilmesini sağlamıştır. Avrupa Komisyonu da acil durumlarda işsizlik riskiyle mücadele etmek adına Ekim 2020’de SURE adı altında 100 milyar avroluk bir sosyal yardım programını devreye sokmuştur (European Commission, t.y.-c). Her iki yardım programı üye devletlerin hepsinin ortak iyiliği (*well-being*) ve sorumluluk paylaşımı anlayışı üzerine inşa edilmiştir. COVID-19 sürecince hayata geçen dayanışma pratikleri Kasım 2020’de Komisyon’un Sağlık Birliği kurma önerisi ve 2022 yılında yayımladığı AB Küresel Sağlık Stratejisiyle Avrupa dayanışmasını ulusüstü düzeyde daha kapsamlı şekilde ortaya koymuştur.

Üçüncü ülkeler söz konusu olduğunda AB’nin ilk reaksiyonunun içedönük ve komüniteryan olduğu yukarıda da değinilmiştir. Tıbbi ve mali düzeyde üçüncü ülkelerle dayanışma salgının başlangıcında olmasa da sonrası süreçte sağlanmıştır. Üçüncü ülkeler nezdinde AB’nin ilk baştaki içedönük ve komüniteryan politikalarının yerini tüm insanlığı etkileyen salgına karşı diğer ülkelerin mücadelesine katkı sağlayan, onlarla dayanışma içinde olan anlayışa bırakmıştır. AB Komisyon Başkanı von der Leyen virüsün sınır tanımadığının altını çizmiş ve bu yüzden uluslararası iş birliğinin önemini vurgulamıştır (European Commission, 2020g). Bu bağlamda AB, salgınla küresel olarak mücadele edebilmek adına Mayıs 2020’den başlayarak 16 milyar Avro tutarında yardımı başta aday ve komşu ülkeler olmak üzere üçüncü ülkelere sağlamıştır (European Commission, 2021). Dünya’nın tamamını etkileyen geniş çaplı bir salgın sürecince AB hem kendi içinde hem de üçüncü ülkelerle dayanışma halinde olmuştur. Bu da AB’nin COVID-19 ile mücadelede kozmopolitan bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Bu kozmopolitan yaklaşımı etkileyen önemli faktörler ise salgınla mücadelenin dünya çapında yapılmasının gerekliliği ve salgının yarattığı insani kaygılardır.

Sonuç

Bu çalışmada Avrupa dayanışmasının üç farklı ikilem üzerinden nasıl hayata geçirildiği iki vaka çalışmasına dayanılarak çözümlenmiştir. Teorik tartışmalar ve Avrupa bütünleşmesinin tarihsel arka planından yola çıkarak güncel dayanışma tartışmaları ve dayanışma hakkındaki farklı görüşler ve ikilemler birincil kaynaklara referansla ve mülteci ve COVID-19 krizleri sırasındaki dayanışma söylem ve eylemleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın literatüre en temel katkısı dayanışma olgusunun sadece kriz anlarında ortak hareket etme ve birbirine yardım etmek olmadığını, Avrupa bütünleşmesini derinleştirici ve normatif olarak destekleyecek şekilde evrildiğini ortaya koymuş olmasıdır. Krizler, Avrupa Birliği'nin kurumsal etkinliğini, toplumsal birlikteliği ve üye devletler arası iş birliğini sınamaktadırlar. Bu sınama daha fazla dayanışma için yeni fırsatlar da yaratmaktadır (Kyriazi vd., 2023, s.536). Kriz merkezli düşünüldüğünde dayanışmanın gerek mülteci krizi gerekse salgın sürecinde eksikliği hissedilen, zayıf, beklentileri karşılayamayan ve yer yer içi boş bir mekanizma olarak görüldüğüne ilişkin yaygın bir eleştiri mevcuttur. Bunun sebebi dayanışmanın bireysel girişimler zemininde uygulandığında, bir Avrupa değeri olarak sistemsel uygulanan ve eylemle açıkça ortaya konulan bir mekanizmaya dönüşememesidir. Dayanışma daha ziyade AB'yi oluşturan ülkelerin "ulusal çıkar sağlamak" için kullandıkları bir araca dönüşmektedir (Grimmel & Giang, 2017, s.2).

Ulusal egemenlik-ulusüstü dayanışma ikilemi özellikle göçmen krizinde Avrupa dayanışmasının ulusal egemenliğin korunması ve ulusal çıkarlar çerçevesinde hareket edilmesi neticesinde kısıtlı olduğunu açıklamaktadır. Liberal hükümetlerarasıcılık perspektifini kullanan Moravcsik, mülteci kriziyle mücadelede geliştirilen politikaların hükümetlerin istekleri çerçevesinde göçmen sayısının azaltılması amacına yönelik olduğunu belirtmiş ve üye devletlerin uluslararası yükümlülüklerine uyar gibi yapmalarını sağladığını iddia etmiştir (Moravcsik, 2018, s.1662). 2024 yılında kabul edilen Göç ve İltica Paktı dayanışma anlayışını daimi kılmış olsa da devletlere uygulama alanında esneklik sağlamıştır. Bu yüzden AB'nin mülteciler konusunda geliştirdiği politikaların halen ulusal egemenlik, gönüllülük ve komüniteryan anlayışla oluştuğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, yeni hükümetlerarasıcılık teorisi perspektifinden bakan bazı yazarlara göre salgınla mücadele için ortaya çıkarılan mali destekler Fransa ve Almanya arasındaki uzlaşısının ve Avrupa Zirvesi'ndeki siyasi tartışmaların bir sonucu olarak hayata geçmiştir (Hodson & Puetter, 2025, s.4). COVID-19 salgınının ilk günlerindeki bocalamanın yerine ulusüstü dayanışma, sorumluluk ve kozmopolitan anlayış çerçevesinde hayata geçirilen politikaların aldığını bu çalışma ortaya koymuştur. COVID-19 vakası sırasındaki dayanışma söylem ve eylemleri işlevselci ekolün sürekli bütünleşme ve

dayanışmaya dayanan ulusüstü politikaları savunan argümanı ile sosyal inşacılığın kimlik ve grup aidiyeti üzerinden dayanışmanın artacağı argümanını destekler niteliktedir.

Avrupa bütünleşmesinin ortaya çıkışını açıklarken müsamahakâr bir uzlaşının (*permissive consensus*) önemini vurgulayan post-işlevselcilik, 1990'larla birlikte ulusal parlamentolar, AB karşıtı siyasal partiler ve farklı çıkar gruplarının etkinliklerinin artması sonucunda Avrupa bütünleşmesinin kısıtlayıcı uzlaşmazlık ortamı (*constraining dissensus*) içinde hareket etmek zorunda olduğunu iddia etmektedir (Hooghe & Marks, 2009, s.5). Avrupa dayanışması fikrinin tekrar gündeme gelmesinin konjonktürel sebebi krizler olsa da yükselen Avrupa şüpheciliği karşısında tekrar Avrupa bütünleşmesini savunma hatta yeni bir meşruiyet kazandırma gayesinden de bahsetmek mümkündür (bkz. Hayward, 2012). Dayanışma fikri, kriz dönemlerinde sıklıkla vurgulansa da Avrupa Birliği bağlamında yalnızca krizlere yanıt vermekle sınırlı kalmayan, aynı zamanda bütünleşmeyi destekleyen yeni bir müsamahakâr uzlaşının Avrupa toplumunun tüm katmanlarına yayılmış şekilde yeniden sağlanması adına varoluşsal bir anlam da taşımaktadır. Dayanışma, bu açıdan değerlendirildiğinde Avrupa bütünleşmesinin normatif özünü teşkil etmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, dayanışma fikrini bu geniş anlamıyla değerlendirmeye çalışmış ve farklı ikilemler üzerinden dayanışmanın nasıl inşa edilmeye çalışıldığını mülteci ve COVID-19 krizlerini inceleyerek ortaya koymuştur.

Teşekkür

Doç. Dr. Hüsrev Tabak, Doç. Dr. Ali Onur Özçelik, Doç. Dr. Ayşe Gülce Uygun ve Dr. Öğr. Üyesi Turgay Demir'e makale hakkındaki kıymetli yorumları için teşekkürü borç bilirim.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

- Baldwin, P. (1990). *The politics of social solidarity: Class bases of the European welfare state, 1875–1975*. Cambridge University Press.
- Barigazzi, J., & Lynch, S. (2022, 29 Nisan). EU border agency chief resigns after critical watchdog probe. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/eu-border-agency-fabrice-leggeri-resigns-watchdog-probe-findings-released-misconduct/>
- Baydarol, C. (Çev.). (2007). *Avrupa Birliğini kuran andlaşma*. İktisadi Kalkınma Vakfı. <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>
- Bayertz, K. (1999). Four uses of 'solidarity'. K. Bayertz (Der.), *Solidarity* (ss. 3–28). Springer.
- Baute, S., Abts, K., & Meuleman, B. (2019). Public support for European solidarity: Between Euroscepticism and EU agenda preferences? *Journal of Common Market Studies*, 57(3), 533–550. <https://doi.org/10.1111/jcms.12833>
- Bickerton, C. J., Hodson, D., & Puetter, U. (2015). The new intergovernmentalism: European integration in the post-Maastricht era. *Journal of Common Market Studies*, 53 (4), 703–722. <https://doi.org/10.1111/jcms.12212>
- Bojar, A., & Kriesi, H. (2023). Policymaking in the EU under crisis conditions: Covid and refugee crises compared. *Comparative European Politics*, 21, 427–447. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00349-1>
- Butler, G. (2024). Solidarity on trial: On reliance, reason and logic at the Court of Justice of the European Union. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 31(6), 772–787. <https://doi.org/10.1177/1023263X251314445>
- Checkel, J. T. (2001). Why comply? Social learning and European identity change. *International Organization*, 55(3), 553–588. <https://doi.org/10.1162/0020818015207551>
- Christiansen, T., Jørgensen, K. E., & Wiener, A. (Der.). (2001). *The social construction of Europe*. Sage.
- Ciornei, I., & Ross, M. G. (2021). Solidarity in Europe: From crisis to policy? *Acta Politica*, 56, 209–219. <https://doi.org/10.1057/s41269-021-00195-7>
- Ciornei, I., & Recchi, E. (2017). At the source of European solidarity: Assessing the effects of cross-border practices and political attitudes. *Journal of Common Market Studies*, 55(3), 468–485. <https://doi.org/10.1111/jcms.12507>
- Civil Society Europe. (2020, 16 Nisan). *Covid-19: Civil society at the forefront*. <https://civilsocietyeurope.eu/covid-19-civil-society-at-the-forefront/>
- Council of the European Union. (2002, 11 Kasım). *Establishing the European Union Solidarity Fund*, Council Regulation (EC) No. 2012/2002 of 11 November 2002. *Official Journal of the European Communities*, L 311. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002R2012>
- Council of the European Union. (2014, 1 Temmuz). *Council decision on the arrangements for the implementation by the Union of the solidarity clause*. *Official Journal of the European Union*, L 192. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0415&from=EN>
- Council of the European Union. (2020, 2 Mart). *COVID-19 outbreak: The presidency steps up EU response by triggering full activation mode of IPCR*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/02/covid-19-outbreak-the-presidency-steps-up-eu-response-by-triggering-full-activation-mode-of-ipcr/>
- Council of the European Union. (2025, 25 Şubat). *A new asylum and migration management regulation*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/asylum-migration-management/>

- DG Migration and Home Affairs. (2016, 18 Mart). *Evaluation of the implementation of the Dublin III Regulation: Final report executive summary*. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/5510eedd-a6bd-45b1-8599-7b5f5a18ef28_en?filename=evaluation_of_the_implementation_of_the_dublin_iii_regulation_-_executive_summary_en.pdf
- EUR-Lex (t.y.). Division of Competences. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:competences>
- European Central Bank. (2012, 12 Temmuz). *Speech by Mario Draghi, President of the European Central Bank at the Global Investment Conference in London 26 July 2012*. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp120726.en.html>
- European Central Bank. (2020, 18 Mart). *ECB announces €750 billion pandemic emergency purchase programme (PEPP)*. https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200318_1-3949d6f266.en.html
- European Commission. (2011, 6 Ekim). *The future of the European Union Solidarity Fund*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0613:FIN:EN:PDF>
- European Commission. (2015a, 13 Kasım). *Speech of First Vice-President Frans Timmermans at "Prague European Summit" conference*. https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-6079_en.htm
- European Commission. (2015b, 13 Mayıs). *Managing migration better in all aspects: A European agenda on migration*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_15_4956
- European Commission. (2016, 14 Eylül). *The State of the Union 2016: Towards a better Europe – A Europe that protects, empowers and defends*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_16_3043/SPEECH_16_3043_EN.pdf
- European Commission. (2020a, 28 Kasım). *Speech by President von der Leyen at the opening ceremony of the academic year of Bocconi University*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_20_2237/SPEECH_20_2237_EN.pdf
- European Commission. (2020b, 16 Eylül). *State of the Union address by President von der Leyen at the European Parliament plenary*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/ov/speech_20_1655/
- European Commission. (2020c, 20 Mart). *Commission publishes guidance on export requirements for personal protective equipment*. https://policy.trade.ec.europa.eu/news/commission-publishes-guidance-export-requirements-personal-protective-equipment-2020-03-20_en
- European Commission. (2020d, 17 Haziran). *EU strategy for COVID-19 vaccines* (COM(2020) 245). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0245>
- European Commission. (2020e, 19 Mart). *COVID-19: Commission creates first ever rescEU stockpile of medical equipment*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_476
- European Commission. (2020f, 26 Mart). *Speech by President von der Leyen at the European Parliament plenary on the European coordinated response to the COVID-19 outbreak*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_532
- European Commission (2020g, 8 Nisan). *Coronavirus: EU global response to fight the pandemic*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_604
- European Commission (2021, Mart). *EU Global response to COVID-19*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/868307/EU%20Global%20response%20to%20COVID-19_en.pdf.pdf
- European Commission. (2023, 8 Şubat). *How the EU is responding to the devastating earthquake in Türkiye and Syria*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/news-stories/stories/how-eu-responding-devastating-earthquake-turkiye-and-syria_en

- European Commission. (2024, 21 Mayıs). *Pact on migration and asylum*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en
- European Commission. (2025, 24 Ocak). *EU civil protection mechanism*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en
- European Commission. (t.y.-a). *Funding for humanitarian aid*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/funding-evaluations/funding-humanitarian-aid_en
- European Commission. (t.y.-b). *Asylum, migration and integration funds*. https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/asylum-migration-and-integration-funds_en
- European Commission. (t.y.-c). *SURE*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/sure_en
- European Commission. (t.y.-d). *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/relief_en
- European Council. (2004, 25 Mart). *Declaration on combating terrorism*. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/79637.pdf
- European Council. (2011, 17 Kasım). *Speech by Herman Van Rompuy, President of the European Council, at the conference in honour of Professor Paul de Grauwe, Leuven*. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/126136.pdf
- European Union (1992). *Treaty on European Union. Official Journal of European Communities*, C 191. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT>
- European Union (2007). *Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the European Commission. Official Journal of the European Union*, C 25, 1–12. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0130\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42008X0130(01))
- European Union. (2012). *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union*, C 326, 47–390. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTEXT>
- European Union. (2016). *Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union*, C 202. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN>
- Ferrera, M., Kriesi, H., & Schelkle, W. (2024). Maintaining the EU's compound polity during the long crisis decade. *Journal of European Public Policy*, 31(3), 706–728. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2165698>
- Ferrara, F. M., Schelkle, W., & Truchlewski, Z. (2023). What difference does the framing of a crisis make to European Union solidarity? *European Union Politics*, 24(4), 666–683. <https://doi.org/10.1177/14651165231184641>
- Freudlsperger, C., Lipps, J., Nasr, M., Schilpp, E., Schimmelfennig, F., & Yildirim, A. (2024). Pandemic bordering: Domestic politicisation, European coordination, and national border closures in the COVID-19 crisis. *Journal of European Public Policy*, 31(10), 3151–3175. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2294143>
- Garben, S. (2025). The (slow) redress of the “solidarity deficit” in the EU and the emerging principle of solidarity in EU law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 31(6), 748–771. <https://doi.org/10.1177/1023263X251314446>
- Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (2017). From market integration to core state powers: The Eurozone crisis, the refugee crisis and integration theory. *EUI Working Papers*, 2017/26. <https://scispace.com/pdf/from-market-integration-to-core-state-powers-the-eurozone-13jrw3r0vo.pdf>

- Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (2018). From market integration to core state powers: The Eurozone crisis, the refugee crisis and integration theory. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 178–196. <https://doi.org/10.1111/jcms.12654>
- Grimmel, A. (2021). 'Le grand absent européen': Solidarity in the politics of European integration. *Acta Politica*, 56, 242–260. <https://doi.org/10.1057/s41269-020-00171-7>
- Grimmel, A., & Giang, S. M. (2017). *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis*. Springer.
- Gürkan, S., & Coman, R. (2021). The EU–Turkey deal in the 2015 'refugee crisis': When intergovernmentalism cast a shadow on the EU's normative power. *Acta Politica*, 56, 276–305. <https://doi.org/10.1057/s41269-020-00184-2>
- Habermas, J. (2013, 26 Nisan). *Democracy, solidarity and the European crisis*. Leuven University. <https://www.pro-europa.eu/europe/jurgen-habermasdemocracy-solidarity-and-the-european-crisis/>
- Haas, E. B. (2004). *The uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950–1957*. University of Notre Dame Press. (Orijinal yayın tarihi 1958)
- Hayward, J. (2012). Union without Consensus. Jack Hayward & Rüdiger Wurzel (Der.) *European Disunion: Between Sovereignty and Solidarity*, (ss.5-14). Palgrave Macmillan.
- Herszenhorn, D. M., Paun, C., & Deutsch, J. (2020, 5 Mart). Europe fails to help Italy in coronavirus fight. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/eu-aims-better-control-coronavirus-responses/>
- Hodson, D., & Puetter, U. (2025). The new intergovernmentalism 10 years on. *Journal of Common Market Studies*. Erken Görünüm. <https://doi.org/10.1111/jcms.13754>
- Hooghe, L., & Marks, G. (2009). A postfunctionalist theory of European integration: From permissive consensus to constraining dissensus. *British Journal of Political Science*, 39(1), 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>
- Hoffmann, S. (1966). Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe. *Daedalus*, 95(3), 862–915. <https://www.jstor.org/stable/20027004>
- Jones, E., Kelemen, R. D., & Meunier, S. (2021). Failing forward? Crises and patterns of European integration. *Journal of European Public Policy*, 28(10), 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1954068>
- Juncker, J.-C. (2017a, 1 Mart). Statement by the president of the commission on the white paper on the future of the European Union. *European Parliament*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-03-01-ITM-016_EN.html
- Juncker, J.-C. (2017b). Letter to Viktor Orbán. *Politico*. <https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2017/09/JunckerOrbansignedletter.pdf>
- Katsanidou, A., Reinl, A.-K., & Eder, C. (2022). Together we stand? Transnational solidarity in the EU in times of crises. *European Union Politics*, 23(1), 66–78. <https://doi.org/10.1177/14651165211035663>
- Knodt, M., & Tews, A. (2017). European solidarity and its limits: Insights from current political challenges. A. Grimmel & S. M. Giang (Der.), *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis* (ss. 47–64). Springer.
- Kommer, F. (2018). The clash of solidarities in the European Union. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 11(2), 175–190. <https://doi.org/10.1007/s40647-017-0193-8>
- Koos, S. (2019). Crises and the reconfiguration of solidarities in Europe: Origins, scope, variations. *European Societies*, 21(5), 629–648. <https://doi.org/10.1080/14616696.2019.1616797>

- Kotzur, M. (2017). Solidarity as a legal concept. A. Grimm & S. M. Giang (Der.), *Solidarity in the European Union: A fundamental value in crisis* (ss. 37–45). Springer.
- Küçük, E. (2023). Solidarity in the EU: What is in a name? *Nordic Journal of European Law*, 6(2), 1–28. <https://journals.lub.lu.se/njel/article/download/25409/22370/65746>
- Kyriazi, A., Pellegata, A., & Ronchi, S. (2023). Closer in hard times? The drivers of European solidarity in 'normal' and 'crisis' times. *Comparative European Politics*, 21, 535–553. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00332-w>
- Laffan, B. (2024). Escaping the politics trap: Exercising collective power. *Journal of European Public Policy*, 31(10), 3176–3200. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2353856>
- Letter to Charles Michel. (2020, 25 Mart). *Italian Government Presidency of the Council of Ministers* https://www.governo.it/sites/new.governo.it/files/letter_michel_20200325_eng.pdf
- Martino, A.-M. (2016). The 'solidarity clause' of the European Union – Dead letter or enabling act? *SIAC-Journal – Journal for Police Science and Practice*, 6, 40–51. https://www.bmi.gv.at/104/Wissenschaft_und_Forschung/SIAC-Journal/internationalEdition/files/Martino_IE_2016.pdf
- Miró, J. (2021). Debating fiscal solidarity in the EU: Interests, values and identities in the legitimization of the Next Generation EU plan. *Journal of European Integration*, 44(3), 307–325. <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.1977292>
- Mitrany, D. (1948). A functional approach to world organization. *International Affairs*, 24(3), 350–363. <https://www.jstor.org/stable/3018652>
- Moravcsik, A. (1998). *The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press.
- Moravcsik, A. (2018). Preferences, power and institutions in 21st-century Europe. *Journal of Common Market Studies*, 56(6), 1648–1674. <https://doi.org/10.1111/jcms.12804>
- Neergaard, U. (2020). Solidarity and the Economic and Monetary Union in times of economic crisis. H. Krunke, H. Petersen, & I. Mannes (Der.), *Transnational solidarity: Concept, challenges and opportunities* (ss. 103–127). Cambridge University Press.
- Oana, I.-E., Ronchi, S., & Truchlewski, Z. (2023). EU resilience in times of COVID? Polity maintenance, public support, and solidarity. *Comparative European Politics*, 21, 419–426. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00327-7>
- Ocak, P. A., & Erhan, C. (2021). A litmus test for the EU's longest year: Solidarity principle and challenges by COVID-19 in 2020. *Uluslararası İlişkiler*, 18(71), 21–43.
- Oğurlu, E. (2022). Covid-19 pandemisinin Avrupa Birliği dayanışmasına etkileri. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 167–191. <https://doi.org/10.29228/mjes.435>
- Reinl, A. K. (2022). Transnational solidarity within the EU: Public support for risk-sharing and redistribution. *Social Indicators Research*, 163, 1373–1397. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02937-2>
- Rose, M., & Pineau, E. (2020, 27 Ağustos). France's Macron says he set red lines with Turkey in eastern Mediterranean. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSKBN25O2KS/>
- Ross, M. (2010). Solidarity—A new constitutional paradigm for the EU? M. Ross & Y. Borgmann-Prebil (Der.), *Promoting solidarity in the European Union* (ss. 23–45). Oxford University Press.
- Sangiovanni, A. (2013). Solidarity in the European Union. *Oxford Journal of Legal Studies*, 33(2), 213–241. <http://www.jstor.org/stable/24562774>

- Sangiovanni, A. (2015). Solidarity as joint action. *Journal of Applied Philosophy*, 32(4), 340–359. <https://doi.org/10.1111/japp.12130>
- Saracino, D. (2024). Understanding solidarity in the European Union: An analytical framework. *Theory and Society*, 53, 1093–1118. <https://doi.org/10.1007/s11186-024-09566-3>
- Schelkle, W. (2017). *The political economy of monetary solidarity: Understanding the Euro experiment*. Oxford University Press.
- Schuman, R. (1950, Mayıs). Schuman Declaration May 1950. *Official website of the European Union*. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
- Schimmelfennig, F. (2024). Crisis and polity formation in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 31(10), 3396–3420. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2313107>
- Single European Act. (1987). *Official Journal of the European Communities*, L 169. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>
- Stjernø, S. (2005). *Solidarity in Europe: The history of an idea*. Cambridge University Press.
- Tazzioli, M., & Walters, W. (2019). Migration, solidarity and the limits of Europe. *Global Discourse*, 9(1), 175–190. <https://doi.org/10.1332/204378918X15453934506030>
- Svetlicinii, A. (2020, 18 Mart). Serbia calls China for help in time of EU solidarity crisis. *CGTN*. <https://news.cgtn.com/news/2020-03-18/Serbia-calls-China-for-help-in-time-of-EU-solidarity-crisis-OXfZt3cSHe/index.html>
- Tindemans, L. (1975). European Union. *Bulletin of the European Communities*, Supplement 1/76. https://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf
- Treaty establishing the European Coal and Steel Community. (1951, 18 Nisan). *The Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe (CVCE)*. https://www.cvce.eu/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html
- Turhan, E., & Yıldız, A. (2022). Turkey's external differentiated integration with the EU in the field of migration governance: The case of border management. B. Leruth, S. Gänzle, & J. Trondal (Der.), *The Routledge handbook of differentiation in the European Union* (ss. 502–518). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/reader/download/76c3152a-c814-469a-84ad-208dd813d355/chapter/pdf?context=ubx>
- Uygun, A. G. (2021). Avrupa Birliği dayanışması: Kriz dönemlerinde normatif ve kavramsal bir değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 4(2), 68–85. <https://doi.org/10.51763/uid.1008353>
- Von der Burchard, H. (2020, 11 Mart). 'Europe suffers with Italy,' says von der Leyen, vowing more help. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/europe-suffers-with-italy-says-von-der-leyen-vowing-more-help/>
- Wallaschek, S. (2020). The discursive construction of solidarity: Analysing public claims in Europe's migration crisis. *Political Studies*, 68(1), 74–92. <https://doi.org/10.1177/0032321719831585>
- Znaïen, N. (2011, 18 Ağustos). Competition that stimulates, cooperation that strengthens and solidarity that unites. *The New Federalist*. <https://www.thenewfederalist.eu/Delors-interview-from-August-the-18th-defeatism-or-wake-up-call-for?lang=fr>
- Zürn, M., & de Wilde, P. (2016). Debating globalization: Cosmopolitanism and communitarianism as political ideologies. *Journal of Political Ideologies*, 21(3), 280–301. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1207741>